

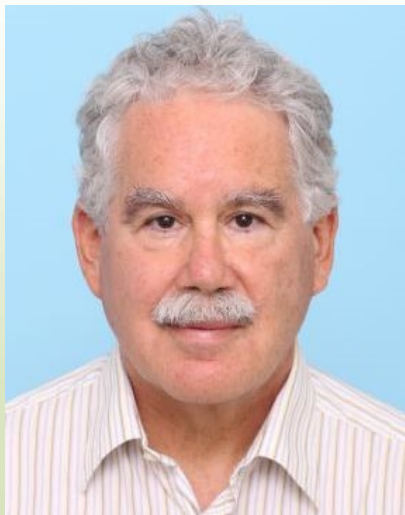
Lingvazin

Magazin za jezik i književnost Broj XI/1 Decembar 2023. ISSN 2303-4831

S povodom: Abdulvehhab Ilhamija – 250 godina od pjesnikova rođenja

● Intervju
Marc L. Greenberg

● Uskoro nova knjiga
u izdanju IZBJIK-a

● In memoriam
Senahid Halilović

Sadržaj

Lingvazin – Magazin za jezik i književnost

Izdavač
Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli

Adresa izdavača
Dr. Tihomila Markovića 1
75000 Tuzla
Bosna i Hercegovina

Glavni i odgovorni urednik
Halid Bulić

Konsultanti
Refik Bulić (lingvistika)
Azra Verlašević (književnost)
Najil Kurtić (mediji)

Redakcija
Nejla Kalajdžisalihović
Azra Hodžić-Čavkić
Naida Osmanbegović
Amina Bulić
Anida Malkić

Dizajn i prijelom
Halid Bulić

Ilustracija na naslovnici
Dženis Avdić

Lektura
Autori

Lingvazin izlazi tri puta godišnje i besplatan je.

Objavljuje se na web stranici:
www.izbjik.ba.

 Halid Bulić

ISSN 2303-4831

Lingvazin je indeksiran u bazi podataka EBSCO.

Mišljenja i stavovi koje zastupaju autori nisu nužno i stavovi Redakcije.

03 Uvodnik

04 S povodom

04 Amir Brka

Abdulvehhab Ilhamija, nadahnuti rob Božiji

13 Intervju

13 Marc L. Greenberg

Dijalekti čuvaju vrijedne informacije o prošlosti

18 Radovi

18 Azra Hodžić-Čavkić

Idiomske skupine kao derivacijski obrasci: *naumpasti* i *pasti na um / na pamet*

22 Amar Kešo

Ljudski jezik i komunikacija između pčela: “U oblacima nema cvijeća”

24 Jezik u praksi

24 Aldina Šaljić

Nekoliko napomena o dvosmislenosti nastaloj zbog redoslijeda riječi

26 Nudžejma Spahić

Kategorija živosti i pogreške u vezi s njom

29 Osvrti

29 Vezuv Bašić

Konferencija o Bosanskom jeziku kao temelju dvojezičnosti

30 Lingvazin predstavlja

30 Halid Bulić

Srednjim putem kroz pravopisni labirint

32 Mija Michelizza

Dan kada rječnici slave...

36 Sjećanje

36 Halid Bulić

In memoriam: Prof. dr. Senahid Halilović (1958–2023)

Dobrodošlica

U 2023. godini Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli imao je mnogo aktivnosti i razloga za ponos. U prvom dijelu godine javnosti je predstavljen *Bosanski pravopis* Refika Bulića, koji je najveće dosadašnje postignuće Instituta. Tekst *Bosanskog pravopisa* ima 1.144 stranice, a u njemu su pravopisne preporuke razrađene u 1.242 tačke. Pravopisni rječnik je akcentiran a sadrži oko 50.000 odrednica. *Pravopis* je doživio odličan prijem u javnosti i medijima. U toku godine u saradnji Instituta i različitih prijateljskih i kulturnih institucija organizirano je sedam promocija *Bosanskog pravopisa* u sedam gradova Bosne i Hercegovine (Tuzla, Živinice, Sarajevo, Tešanj, Bihać, Mostar i Zenica). Sve su promocije bile izvrsno posjećene i svaka je bila važna i posebna na svoj način. Ovom prilikom još jednom u ime Instituta za bosanski jezik i književnost u Tuzli, izdavača *Bosanskog pravopisa*, odsrca zahvaljujem svima koji su bilo kako doprinijeli vidljivosti *Pravopisa*, posjetili promocije i sudjelovali u njihovoj organizaciji. Više informacija o *Bosanskom pravopisu* može se pročitati na Facebook stranici [Bosanski pravopis Refika Bulića](#). O *Pravopisu* također možete čitati i u ovom broju *Lingvazina* u mom tekstu “Srednjim putem kroz pravopisni labirint”.

U rubrici *S povodom* ovaj put čitajte o znamenitom alhamijado pjesniku Abdulvehhabu Ilhamiji, koji je rođen 1773. godine. Tekstom “Abdulvehhab Ilhamija, nadahnuti rob Božiji”, koji je napisao Amir Brka, obilježavam 250 godina od Ilhamijina rođenja.

Za *Lingvazin* govori Marc L. Greenberg, profesor slavistike na Univerzitetu u Kansasu i urednik *Brillove enciklopedije slavenskih jezika*.

Pročitajte i tekstove “Idiomske skupine kao derivacijski obrasci: *naumpasti* i *pasti na um / na pamet*” Azre Hodžić-Čavkić, “Ljudski jezik i komunikacija između pčela: ‘U oblacima nema cvijeća’” Amara Keše, “Nekoliko napomena o dvosmislenosti nastaloj zbog redoslijeda riječi” Aldine Šaljić i “Kategorija živosti i pogreške u vezi s njom” Nudžejme Spahić.

U rubrici *Osvrti* pročitajte kratki izvještaj o održanoj *Konferenciji o Bosanskom jeziku kao temelju dvojezičnosti*, koju je organizirao Odbor bosanskih učitelja u Danskoj (OBHU). Osvrt je napisao Vezuv Bašić.

U rubrici *Lingvazin predstavlja*, osim spomenutog teksta “Srednjim putem kroz pravopisni labirint”, možete pročitati tekst Mije Michelizze “Dan kad rječnici slave...”, u kome se govori o tome kako lingvisti u Sloveniji obilježavaju Međunarodni dan rječnika (16. oktobar).

U posljednjem tekstu ovog broja s poštovanjem i zahvalnošću sjećamo se lika i djela rahmetli profesora Senahida Halilovića, stručnjaka i čovjeka čiju je podršku magazin za jezik i književnost *Lingvazin* uživao od prvog broja.

Želimo vam ugodno i korisno čitanje *Lingvazina*. Nadamo se da će svi do kojih dopre i koji ga budu čitali shvatiti njegovu pojavu i kao poziv za saradnju.

Halid Bulić

f Bosanski pravopis
Refika Bulića

Abdulvehhab Ilhamija, nadahnuti rob Božiji

Povodom 250 godina od pjesnikova rođenja objavljujemo tekst o Ilhamiji koji je obogaćen novijim znanstvenim saznanjima o uzrocima njegove smrti

Navršilo se 250 godina od rođenja Abdulvehhaba Ilhamije, derviša nakšibendijskoga reda, pjesnika, proznog pisca, prepisivača – iznimno značajne ličnosti iz bosanske prošlosti. Ilhamija je rođen u Žepču, ali zadugo nije bila izvjesna godina njegova rođenja. Enigma je razriješena kad je pronađen rukopis njegova djela *Tuhfetu-l-musallin ve zubdetu-l-haši'in* (Dar i poslastica onima koji se klanjaju Bogu), u kojemu je Ilhamija zapisao da je rođen 1187. godine po Hidžri, što je ekvivalentno 1773. po gregorijanskom kalendaru.

Pišući 1974. godine studiju o Ilhamiji, a u povodu spomenutoga djela, Kasim Dobrača izložio je sve što je dotad bilo poznato iz Ilhamijine biografije, i ono što je u tom djelu Ilhamija sam o sebi zapisao. Kasnije je dr. Muhamed Ždralović, na osnovu rukopisa koji je pronašao u Orijentalnoj zbirci Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU), značajnim obavještenjima dopunio Ilhamijin životopis. U Žepču je 4. 5. 2018. održan i naučni skup o životu i djelu ove ličnosti, sa kojeg je zbornik radova objavljen naredne godine, a iznimno vrijedna saznanja o Ilhamijinoj smrti donio je rad dr. Ömera Aksoya, profesora Univerziteta Trakija, koji je na bosanskom jeziku objavljen 2019. godine.

Ilhamijin se otac također zvao Abdulvehhab, pa stoga njegovo puno ime glasi Sejjid Abdulvehhab bin Abdulvehhab Žepčevi (Žepčak). Imao je i derviški nadimak *Ilhami* (Ilhamija), što znači *nādahnūtī*. Ime Sejjid (ar. gospodin) neuobičajeno je u islamskoj literaturi, budući da se ono pridaje samo potomcima poslanika Muhammeda. Dobrača je pretpostavio da ga je Ilhamija uzeo zato što se smatrao duhovnim potomkom Vjerovjesnikovim.

Na završetku djela *Tuhfetu-l-musallin*, nastalog 1801. godine, Ilhamija između ostalog kazuje o svome veoma lošem tadašnjem zdravstvenom stanju. Teške neprilike u kojima je živio i nezadovoljstvo burnim društvenim zbivanjima i posvemašnjim nemoralom njegova vremena u Ilhamijinoj su duši posljedovali tjeskobom i patnjom. Uz to, mučila ga je i neka tjelesna bolest praćena intenzivnom glavoboljom. Usljed tih nevolja, Ilhamija je očekivao smrt, štaviše – nadao joj se i prizivao je. Živio je, ipak, još dvadeset godina.

Idžazetnamu stekao u Tešnju

Slijedom dosad utvrđenih podataka nije moguće pobliže rekonstruirati Ilhamijin životni put, kao što se ne mogu s potpunom izvjesnošću utvrditi ni fakti koji se odnose na Ilhamijino stjecanje znatne naobrazbe. Iz činjenice da je školovan u Žepču i Fojnici, koje se uzimaju kao nesumnjive, zaključivalo se da je Ilhamija završio samo srednju školu, budući da su u 18. stoljeću u tim mjestima egzistirale tek medrese skromnoga provincijskog značaja. Dobrača je ustvrdio da je to bila sva institucionalna naobrazba kroz koju je Ilhamija prošao, ističući također da je za Ilhamijinu učenost presudno bilo samoizgrađivanje i lično usavršavanje. Međutim, Muhamed Ždralović je u Orijentalnoj zbirci HAZU pronašao Ilhamijinu idžazetnamu (svjedodžbu, odnosno diplomu o završenom teološkom naukovanju), koja je o Ilhamiji donijela nova saznanja. Idžazetnama je, naime, ovjerena pečatom šejha Abdullaha bin Hasana Čankari El-Ensarija, na kojemu stoji da je šejh Abdullah iz Tešnja, pa je Ždralović logično zaključio da je “u najmanju ruku vjerovatno da se Ilhamija duhovno

obrazovao u Tešnju”. Ako se ima u vidu da je idžazetnoma bila neophodna da bi se steklo zvanje muderrisa, što bi možda moglo značiti da je tada u Tešnju postojala medresa u rangu visokoškolske institucije, onda bi bio neosnovan Dobračin sud da Ilhamija iz Žepča i Fojnice “u veće naučne centre i na viša učilišta, pa ni u Sarajevo, nije odlazio”. Tešanj je, naime, možda mogao tada biti takav “veći” naučni centar. Vjerovatnoću unekoliko osnažuje to što je idžazetnoma izdata 29. redžepa 1225. (30. 8. 1810), kada je Ilhamija imao već 37 godina. Dublju Ilhamijinu vezanost za Tešanj potvrđuju još i činjenice da je njegov spis *Tuhfetu-l-musallin* Gazi Husrev-begovoj biblioteci, u kojoj se sada nalazi, poklonjen 1964. godine od tešanjskog Udruženja ilmije, te da se u Tešnju nalazi i jedan prijepis ilmihala (vjeronaučni udžbenik) što ga je na bosanskom jeziku arapskim pismom sačinio Ilhamija.

Šejh Abdullah – dakle učenjak kod kojeg je Ilhamija u tešanjskoj medresi slušao fikh, hadis i tefsir – u idžazetnami oduševljeno izriče pohvale Ilhamiji: “Vječna pažnja je zaista pomogla i donijela trajno izobilje učenjaku – radniku, vrijednom, savršenom, oštroumnom spisatelju, svijetlom, razboritom, okićenom moralnim vrlinama, odlikovanom plemenitim osobinama, koji je dostigao u godinama mladosti savršenstvo koje se dostiže u zrelih godinama i koji brani istine spontano učinjenih djela u domenu vrlina i plemenitosti više nego prethodnik, i koji je dobio ono što prethodnicima nije bilo dostupno. Dostigao je takav stupanj da su mu sa svih strana dolazili i od njega dobijali objašnjenje za svaku pojedinost. To je učenjak, vrijedni savršeni Abdulvehhab, sin Abdulvehhabov, Žepčak, Bošnjak, neka ga Bog približi Svojoj uzvišenoj dobroti i duhovnoj skrivenosti...”

Četiri godine nakon što je dobio idžazetnamu, Ilhamija je boravio u Istanbulu, i tamo je prepisao tri djela koja su se nalazila u Orijentalnom institutu u Sarajevu. To što su dva prepisana djela sigurno, a jedno vjerovatno, s područja tesavvufa (islamski misticizam) govori o visokoj Ilhamijinoj naobrazbi, jer za prepisivanje takvih djela potrebu ne bi mogla osjećati osoba koja nije posvećena u ezoterijske tajne.

Bunt i smrt

Ilhamija je pogubljen u Travniku 1821. godine, po nalogu bosanskog valije Dželaluddin-paše. Takvo njegovo skončanje dugo je ostalo u domeni predaja i pretpostavki koje su općenito kao razlog Ilhamijinoj smrti vidjele bunt i oštru kritiku što ih je u svojim stihovima upućivao poročnim i izopačenim svojim suvremenici, pripadnicima svih društvenih staleža, pa tako i državnim i vjerskim velikodostojnicima.

Kako piše Dobrača, Ilhamija “u nekim svojim kasidama na turskom jeziku izričito spominje Dželal-pašu. U jednoj koju imamo pred sobom nije o njemu otvoreno ništa loše rekao. Naprotiv, o njemu se ovdje lijepo izražava (‘Svoga roba Dželal-pašu uputio si – Bože – pravdi. Bosanske gazije su griješni – Dželalova sablja Tvoj je dar’). To je, čini se, njegov prvi dojam, želja i nada iz prvih dana po pašinu dolasku. Odmah poslije te kaside nalazi se strašna tužaljka na vrijeme i prilike. U njoj ističe koliko su, kroz svu ljudsku povijest, plemeniti i nevini ljudi trpjeli i bili mučeni od svakojakog nasilja.

Potom uzvikuje: ‘Vojska satana ne miruje; nas ne voli Božji neprijatelj... Ilhamija mnogo pati.’

Tešanj, Gornja Čaršija, 1. 6. 1991. godine: otvorenje “Ilhamijinih dana”

Stoji: Amir Brka, sjede slijeva: dr. Muhamed Mrahorović, Halil ef. Mehanović (glavni imam Islamske zajednice Tešanj), Jakub ef. Selimoski (reisul-ulema IZ SFRJ), Salih ef. Čolaković (predsjednik Mešihata IZ BiH), Mustafa Ćeman, dr. Muhamed Huković, prof. Mubera Ždralović i dr. Muhamed Ždralović

Iz ovog je, po svemu sudeći, Dželal paša razumio aluziju na sebe i svoj postupak i neoprostivo zamjerio Ilhamiji.”

Ibrahim Kemura navodi predaju prema kojoj je Ilhamija preko pisama bodrio neki ustanak protiv sultana koji se spremao u Bosni, a Minka Memija bilježi da postoji još jedna predaja koja veli da je uzrok Ilhamijinoj smrti to što je on “poveo pobunu protiv nasilništva Dželaludin-paše i predstavnika vlasti. Ova pretpostavka nalazi rezon u dosta čestoj pojavi da su derviši stajali na čelu narodnih ustanaka”, kao, naprimjer, i Hasan Kaimija.

Punu istinu o uzroku Ilhamijina pogubljenja razotkriva pismo koje je Dželaluddin-paša poslao u Istanbul, a koje je pronašao profesor Ömer Aksoy. Taj dokument opisuje pobunu koju je u Srebrenici pokrenuo zapovjednik straže hadži Salih-beg, ajan koji je 20-ak godina vršio uzbunjivanje naroda. Na koncu je sa 1.500 svojih vojnika podigao i ustanak, koji je ugušen nakon pogibije Salih-bega. Taj ustanak podržavao je i Ilhamija, zbog čega je i pogubljen, i to vjerovatno tako “da mu je odrubljena glava, te da je poslana u Istanbul kako bi služila za primjer i kako bi narod izvukao pouku”. Aksoy kaže i ovo: “Može se zaključiti da je osim hadži Salih-bega najvažnija osoba u pobunjeničkom pokretu bio šejh Ilhamija.”

Potanko izlažući okolnosti u kojima je došlo do ove pobune protiv nepravedne vladavine predvođene ulemom, Aksoy objašnjava da su vođe pobune, među kojima je dakle bio i Ilhamija, od strane sultana Mahmuda i Dželaluddin-paše neosnovano optužene za krivovjerstvo i bezbožništvo, i to uobičajenom osmanskim praksom “svojevrsne zvanične terminologije korištene kako bi se imenovali svi pobunjenički pokreti koji su ustali protiv autoriteta države”.

O Ilhamijinom pogubljenju govori predaja koju je donio Kemura, a koja glasi: “U Travniku postoji sačuvano predanje da je Dželaluddin-paša pozvao Ilhamiju i, da ga zavara, reče da ima slaba ata, pa mu treba zapisati. Ilhamija je otišao u štalu da tobože zapiše konju, ali ga tamo po pašinu nalogu pogube. Glava mu je, pošto je bila odsječena, nekud odletjela, a tijelo je stajalo uspravno, pa Dželalija naredi da donesu hasuru na kojoj se klanja i tijelo je nakon toga palo. Kasnije su glavu našli na onom mjestu gdje je danas turbe, stoga su tu i tijelo pokopali. Zato su Ilhamiju mnogi smatrali evlijom.” Hasan Kikić zabilježio je da je Dželaluddin “u svom silničkom bijesu sam stegao petlju na svilenoj vrpici koju su natakli Ilhamiji na vrat, negdje duboko u tamnim i mokrim katakombama travničke tvrđave”.

Sa predavanja Amira Brke o Ilhamiji u Muzeju Travnik 10. 12. 2013. godine

Ilhamija je ukopan u Travniku, u blizini željezničke stanice, gdje mu je podignuto turbe koje je postojalo do 1959. godine kada je porušeno radi urbanističke regulacije, a nišani su preneseni u turbe u Potur-mahali. Na uzglavnom nišanu nalazi se derviški turban, na čijoj je široj strani epitaf na turskom jeziku, koji je, kako je utvrdio dr. Fehim Nametak, 1860. godine spjevao Arif, “jedan od manje poznatih travničkih pjesnika”. Cijeli taj tekst, u prijevodu Mehmeda Mujezinovića, glasi:

*On (Bog) je vječno živ!
U času kada je u vječnost preselio,
Ostali su u tuzi i žalosti njegovu prijatelji,
Sebi je otvorio vrata Božje milosti i perivoja rajskog,
A primjer mu se nije mogao naći u njegovo vrijeme.
Sa namjerama su neki ga objeđivali.
Kad je njegovom nježnom životu prispjela jesen,
Ispio je smrtnu čašu kevsera,
godine hiljadu dvije stotine trideset i sedme
I umro je mučeničkom smrću
Sejjid hadži-šejh Vehhab.*

U narodu je Ilhamijina smrt primljena s bolom, a također i kod ilmije, što se, kako piše Kasim Dobrača, “vidi i po jednom spjevu na turskom, što ga je tada sastavio neko od naše uleme. Spjev je upućen kadiji Muhammed-efendiji

Hodžazadeu Akhisariji. U njemu dotični alim hvali kadiju kao velikog i plemenitog učenjaka i moli ga da mu pomogne, kako bi dobio položaj hatiba u nekoj džamiji. U naslovu toga spjeva kaže se da je isti sastavljen i upućen kadiji ‘kad je Abdulvehhab umro kao mučenik za vjeru’. Iz toga se može zaključiti da dotični moli mjesto koje je zauzimao Ilhamija, a koje je njegovom smrću ostalo upražnjeno, što ukazuje da je Ilhamija obnašao službu imama i hatiba. Držimo da je to bilo u Ferhadiji, glavnoj džamiji Žepča.”

Ilhamija nije jedini koji je stradao od ruke valije Dželaluddin-paše. U dvije godine svoje vladavine Bosnom (1820–1822) on je pogubio niz viđenih ljudi. Stoga je, kako bilježi Ćiro Truhelka, zaslužio nadimak Nahsiekber (zlokobni), a Antun Knežević o njemu piše sljedeće: “Njeki Bošnjaci zovu ga *Gjelajlija*, a neki *Gjelatlija*, od turske riječi *Gjelat* (=Krvnik) što mu sasvim dolikuje.”

Ilhamijino turbe u Travniku (Ilustracija: Dženis Avdić)

Dželaluddin-paša umro je naprasnom smrću, a pretpostavlja se da je otrovan. Bašagić je zapisao predaju koja kaže da se paša otrovao i tri se dana borio sa smrću, a umro je tek kad su mu zastor s vrata stavili pod noge. Tako ga je stigla kletva Ilhamijina koji mu je, pri polasku na gubilište, navodno rekao: “Dok ne iziše na zastor, ne mogo se s dušom rasti.” Sahranjen je također u Travniku, u Gornjoj Čaršiji, u turbetu s Abdullah-pašom Muhsinovićem, koji je četiri puta bio bosanski namjesnik.

Tragika Bosne

Kakvo je bilo vrijeme u kojem je Ilhamija živio?

Slabljenje osmanske moći, koje se začelo koncem 16. stoljeća, na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće stiglo je dotle da je svima, pa i Porti, postalo definitivno jasno da se Carstvo ne može dalje održavati na iluziji svoje negdanje snage. Da bi otklonila anakronizam svoga uređenja i približila se Evropi, u kojoj su se korjenite promjene zbivale u sferi ekonomije i politike, Carevina je započela provoditi vojne i upravne reforme. U Bosni, prema Evropi najisturenijoj osmanskoj pokrajini, tē su se promjene odražavale upravo tragično. Bosanska je geografska pozicija od samog početka osmanske vladavine rezultirala brojnim specifičnostima, od kojih je najznačajnija bila samovolja i oholost plemstva. Taj konstantni otpor centralnoj vlasti i u slučaju reformi snažno će se manifestirati, nerijetko i oružjem, a 1831. godine i čuvenim Gradašćevićim pokretom za autonomiju Bosne. Tragiku Bosne pojačavalo

je i to što su Bošnjaci tokom 18. stoljeća ginuli na brojnim ratištima, a jednako i od kuge koja je često harala. Sve je to presjeklo razvitak bošnjačkog stanovništva i prouzrokovalo pad društvenih vrijednosti, rast nereda, nasilja, nezakonitosti, nediscipline, nemorala. Također je velika nedaća bila zapuštanje školstva koje je nekada cvjetalo. Mentalni profil stanovništva bio je unazađivan i nedostatkom vjerskog odgoja – čemu se kao posljedice javljaju praznovjerje i nerazumni fanatizam.

Razina naobrazbe i morala srozala se i kod uleme. Javlja se alkoholizam... Degradacija, dakle, svih vidova življenja.

Zbivanja koja su ga okruživala Ilhamiju nisu ostavljala ravnodušnim. Naprotiv. Snažno su se u njemu odražavala i stvarala potrebu sudjelovanja u njihovu mijenjanju. Promjena se, po Ilhamijinu shvaćanju, mogla izvesti samo uz predavanje moralnim i drugim islamskim načelima, na što je htio uputiti svojim ilmihalima. A njegova poezija, osim ovoga, često sadrži i veoma oštru kritičku žaoku. Velika Ilhamijina želja da utiče na ljude rezultirala je time da je on najplodniji naš alhamijado pjesnik; najplodniji, dakle, pjesnik na bosanskom jeziku – kako bi bio razumljiv običnom čovjeku i tako postigao što širi odjek.

Prozni radovi

Prozni Ilhamijini radovi vjerskoga su i didaktičkog karaktera, a imaju svoju vrijednost i u historijskom i u jezičnom smislu. Spomenuti Ilhamijin spis na turskom jeziku *Tuhfetu-l-musallin ve zubdetu-l-haši'in* (Dar i poslastica onima koji se klanjaju Bogu) opširno je, kako je rečeno, prikazao Kasim Dobrača u *Analima Gazi Husrev-begove biblioteke*. To je djelo kratki priručnik vjersko-moralnoga sadržaja. Molitva je glavna tema djela, ali se govori i o načelu islamskog vjerovanja, o lijepom ponašanju vjernika i moralnom uzdizanju čovjeka u islamu. Ilhamijino shvaćanje i tumačenje islamskih načela nije ovdje ostalo samo u teorijskim okvirima nego je povezano i s onodobnim prilikama i zbivanjima u Bosni, pa ovaj spis, veli Dobrača, “unekoliko pruža sliku ondašnjeg društva kod nas, u vjerskom, moralnom, kulturnom i socijalnom pogledu uopće”. Interpretacija islama ovdje je išla za tim da bude popularna i općeprihvatljiva, s namjerom da vjernike pouči i potakne na razmišljanje. Zanimljivo je pripomenuti da Ilhamija pri kraju djela spominje i svoja tri sina s imenima Muhammed, Emin i Halil. Fehim Nametak utvrdio je da Ilhamijini potomci danas žive u Visokom.

Osim ovog – Ilhamija je napisao i ilmihal na bosanskom jeziku arapskim pismom, od kojeg postoje dva zasad utvrđena prijepisa. Jedan se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, a drugi je u kulturnohistorijskoj zbirci Mehmeda Mehe Bajraktarevića u Tešnju.

Pjesme na bosanskom jeziku

Ilhamija je na bosanskom jeziku napisao dvadesetak pjesama, ali, kako tvrdi Nametak, njegovo “stvaralaštvo na turskom i arapskom jeziku od blizu stotinu pjesama je bogatije i kvantitetom i kvalitetom”. Njegove su alhamijado pjesme, međutim, bile uvijek veoma popularne u narodu, pa su stoga često prepisivane: susreću se u raznovrsnim međzmu'ama i različitim drugim rukopisnim kodeksima. Nametak bilježi da se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci nalaze tri primjerka rukopisnih Ilhamijinih divana, a, osim toga, veće skupine njegovih pjesama na sva tri jezika pohranjene su u Orijentalnoj zbirci HAZU i u vlasništvu Visočke tekije, kao i u poznatom zborniku Muhameda Enverije Kadića.

Prvi put je nekoliko Ilhamijinih alhamijado pjesama objavio Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak 1897. godine u 2. knjizi svoga *Istočnog blaga*, a potom ih je veći broj objavljen u djelu Sejfuđina Kemure i Vladimira Čorovića *Serbokroatische Dichtungen bosnicher Moslims aus dem XVII., XVIII. und XIX. Jahrhundert* (Sarajevo, 1912). Ovim je djelom i inače znanstvena javnost obuhvatnije upoznata s bosanskim alhamijado pjesništvom. Pjesme Ilhamijine na bosanskom jeziku publikovane su potom i u zbornicima, hrestomatijama, antologijama – i one su mahom poznate, o njima je u više navrata i pisano. Sve to za razliku od pjesama na turskom i arapskom jeziku kojima je sve do prije tridesetak godina bila posvećena tek neznatna pažnja, a 1991. godine, u izdanju El-Kalema,

u Sarajevu je objavljena knjiga Muhameda Hadžijamakovića *Ilhamija: Život i djelo*, u kojoj je donesen izbor Ilhamijine alhamijado poezije, zatim veći broj pjesama prepjevanih sa turskoga i tri sa arapskog jezika.

Ilhamijine se alhamijado pjesme mogu razvrstati na ilahije, odnosno pobožne pjesme u najširem smislu, i kaside – ako se, kako piše dr. Muhsin Rizvić, ima na umu da je kasida “svoje izvorno značenje pjesme-pohvalnice zamijenila u alhamijado-literaturi na našem tlu pojmom poučne pjesme, svjetovnog karaktera, za razliku od ilahije, mada etika njenih savjeta u svoje općeljudske, općevremene i općeživotne okvire uključuje i religioznu moralku kao dio savremenog života”. Kasidu također odlikuje što iz nje “izbija atmosfera društvene sredine i javnog i porodičnog života”.

Ilhamijine ilahije karakterizira derviško obojenje: on je u njima gorljivi mistik što se bezrezervno utječe Svevišnjemu i izražava prezir prema svemu što svrće um i dušu s uzvišenog cilja. U tom smislu, Ilhamija u nekim pjesmama slavi derviški poziv. Neposredne ode Bogu Ilhamija je ispjevao u nekim ilahijama, a, kao i inače u bosanskoj alhamijado poeziji, i kod Ilhamije ima ilahija koje ne predstavljaju izravno veličanje Boga nego sadrže uputstva o načinu života, o islamskim obavezama i vjerovanju u njih, o njihovu izvršavanju. Kako je uočio Mehmed Mujezinović: “Ni po stilu ni po formi Ilhamijine ilahije se ne razlikuju od istih tvorevina bosanskohercegovačkih muslimanskih pjesnika. Svi su oni slijedili svoje uzore iz arapske i turske poezije te vrste, ali su im davali određene specifičnosti koje su često bile nauštrb kvaliteta.”

Bosanski Sokrat

Kaside s odgojno-didaktičkom intencijom upućene omladini nemaju naročitu poetsku vrijednost, nego su samo konkretne i direktne poruke, u stihovanome obliku – radi popularnijeg prenošenja i dužeg rezoniranja odgojne sadržine, pa je takav slučaj i s Ilhamijinim kasidama. Međutim, najžešću i najotvoreniju osudu negativnih društvenih pojava svoga vremena ispoljio je Ilhamija upravo u kasidi poznatoj pod nazivom *Čudan zeman nastade*. Ona je jedna od najpopularnijih bosanskih alhamijado pjesama uopće. Stoga su nastali i brojni njezini prijepisi u kojima dužina varira od 10 pa do 25 strofa sa po 4 stiha. Za laži, nepravde, nedjela, nasilje, poroke... zlehudog zemana u kojemu “sve zlikovac postade”, a “dobri(h) ljudi nestade” Ilhamija optužuje, ne oklijevajući da odmah prijeđe u konkretnu identifikaciju glavnoga krivca:

*Turčin nema amela,
Krivda pravdu zamela,
Pa se pravda omela.*

Kao zlosutna rezonanca zabrinutosti nad sramotnim i pesimističnim stanjem morala i smutnjom u društvu odjekuje refren: “Šta se hoće, zaboga?” Optužbe u ovoj pjesmi upućene su i ulemi, jer “vrat slomiše porad mala”, pašama i vezirima koji, doduše, “pravo sude” i premda “i kod paša ima ljudi”. Muhsin Rizvić ocijenio je ovu kasidu kao “najslobodniji spis ove literature i kritičku sliku društva, izraženu naturalistički, u crnim bojama, sa sugestijom i predosjećanjem propasti ili prevrata”.

U knjizi *Bošnjačko iskustvo politike – osmansko doba* (1998) dr. Esad Zgodić o Ilhamiji piše i sljedeće: “Ilhamija će svoju kritičku refleksiju o moralnoj dekadenciji osmanskog poretka u Bosni platiti i životom: pogubiće ga Dželal-paša u Travniku. Ne samo u spoljašnjem pogledu, po toj tragičnoj sudbini, nego i u supstancijalnom smislu, Ilhamija je, može se reći, bosanski Sokrat. Naravno, ovdje nije riječ o istovjetnosti, u sadržinskom smislu, između Sokratove etičke filozofije i Ilhamijinog svjetonazora. Riječ je o bliskosti Sokratovog i Ilhamijinog osobnog stava prema vlastitom ‘učenju’ i moralnoj autonomiji spram pretenzija vlasti. A taj stav odlikuje fascinantna autokonzistentcija u odnosu na prijeteću intervenciju vlastodržačke sile. I Ilhamija i Sokrat su, zapravo, paradigma univerzalnog sukoba između inteligencije i politike, filozofije i vlasti, slobode i autokratizma, osobne etike i državne moći, i to onog radikalnog sukoba u kojem, uz sve egzistencijalne opasnosti, vlastita misao i moralna uzvišenost tjeraju na nepokolebljivost spram porobljavajućih aspiracija i represivnog

nastupa apsolutističke vlasti. U sudaru s vlašću ni Ilhamija ne odustaje od svog kritičkog suda: biva pogubljen na vezirskom dvoru. Tako i obrazovani Bošnjaci, u liku Kaimije, Isevića i Ilhamije, prolaze kroz transvremenito iskustvo sukoba između mišljenja i vlasti, slobode i države, politike i etike, pa do kraja staju na stranu apologije slobode kritičkog mišljenja i moralne autonomije. [...] Ilhamija svoju kritiku osmanske vlasti iskazuje na bosanskom jeziku, arabicom, i u poetskom obliku. Tako se i s Ilhamijom bošnjački duh probija do novih likova samosvijesti i reafirmacijom bosanskog jezika.”

Pjesnik raskošnog dara i nadahnuća

Ilhamijina poezija na turskom i arapskom jeziku nije imala tendencije kao ona na bosanskom: nije pisana sa konkretnom, didaktičkom svrhom. To je prvenstveno mistička poezija koja je teško prohodna i razumljiva onome ko nije upućen ne samo u terminologiju nego i tematiku ove vrste pjesama. Ipak, u knjizi *Poezija Bošnjaka na orijentalnim jezicima*, koju su priredile Lamija Hadžiosmanović i Minka Memija (BZK “Preporod”, Sarajevo, 1995), za ove Ilhamijine pjesme kaže se da je “njegov stil jednostavniji i čitljiviji nego u divanskoj poeziji inače”. On se u njima kreće u okvirima tradicionalne kozmogonije razvijajući, naprimjer, misli o mikrokozmu i makrokozmu, ili o zemlji, vodi, vatri i zraku – koji su za njega ono što se naziva *materia prima*. U ovim pjesmama Ilhamija se iskazuje kao neuporedivo bolji stvaralac, pjesnik raskošnog dara i nadahnuća.

Na arapskom jeziku Ilhamija je, kako je do sada ustanovljeno, napisao svega četiri pjesme.

Treba kazati i to da je, ponesen Ilhamijinom moralnom čvrstinom, postojanošću njegova uvjerenja da je na pravom putu i odanošću rodnoj grudi, književnik Rešad Kadić napisao nadahnutu i umjetnički uspješnu pripovijest, odnosno kratki roman *Ilhamijin put u smrt* koji je, koliko mi je poznato, do sada doživio šest izdanja. A i nekolicina bosanskohercegovačkih pjesnika napisala je pjesme koje su inspirirane ovom nesvakidašnjom, jedinstvenom povijesnom ličnošću i njenim usudom.

Ukupno uzevši, i u narodnoj memoriji i u naučnoj povijesti kulturnog stvaralaštva na tlu Bosne Ilhamija zauzima izuzetno mjesto. A za sami kraj ovog osvrtla izdavam još jedan citat iz spomenute studije profesora Zgodića, u kojem se najbolje opservira o tom vanjskom, političkom značaju pjesnika Ilhamije u stasavanju bošnjačke nacije i u povijesnoj borbi za samobitnost Bosne: “Nakon Ilhamijinog individualnog protesta spram osmanske vlasti, uslijediće ubrzo pokret Husein-kapetana Gradašćevića koji će novim povijesnim intencijama, podsticajima i sadržajima sudjelovati u samorazvoju bošnjačke samosvijesti. Ulazi, tako, bošnjačko iskustvo politike u svoju novu povijesnu epohu iskušavanja intencija i konsekvencija ‘reformskog’ spasavanja svjetsko-povijesne vladavine Osmanskog carstva. U tom iskušavanju neće biti zaboravljeni povijesni sudionici kritičke bošnjačke svijesti: neće biti zaboravljen ni Ilhamija kao tragična figura otpora bošnjačkog duha silama negacija i obezličavajućeg utapanja u nadolazeći panosmanizam, odnosno panturcizam.”

Tri Ilhamijine pjesme koje slijede preuzeo sam iz knjige Muhameda Hadžijamakovića *Ilhamija: Život i djelo*. Prepjev druge (*Ovo je čas*) s turskog i treće (*Tvoj sam zaboravljeni rob*) s arapskog jezika načinio je dr. Muhamed Dželilović.

Čudan zeman nastade

Čudan zeman nastade,
Sve zlikovac postade,
Din dušmanin ustade:
Šta se hoće zaboga?

Ne gledaju u ćitab,
Ne uzimlju hič džavap,
Niti misle na hesab,
Šta se hoće zaboga?

Već takata nestade,
Zlo nam svako postade,
Dobrih ljudi nestade,
Šta se hoće zaboga?

Ovo trpiti teška muka,
A još viša turska bruka,
Munafika stoji huka.
Šta se hoće zaboga?

Turčin nema amela,
Krivda pravdu zamela,
Pa se pravda umela.
Šta se hoće zaboga?

Nasta čudna ulema,
Jer ne čine amela,
Od njih jedna proloma!
Šta se hoće zaboga?

Đoja rade i uče,
Ali sami sebe muče,
Ne idu pravo niti hoće.
Šta se hoće zaboga?

Džahilima kazuju,
Sami sebe namazuju,
Znanosti ukazuju,
Šta se hoće zaboga?

Ulemanskog sada hala,
Zalud njima đekad fala
Vrat slomiše porad mala.
Šta se hoće zaboga?

* * *

Ovo je čas nastanka i pojavljivanja
Ovo je čas ubijanja i ostajanja

Ovo je čas stida i strahota
Ovo je čas muka i ljepota

Ovo je čas bola i radosti
Ovo je čas srdžbe i blagosti

Ovo je čas otkrića i osvjedočenja
Ovo je čas spoznaje i rasvjetljenja

Ovo je čas pobožnosti i odricanja
Ovo je čas jedinstva i stapanja

Ovo je čas duše i posmatranja
Ovo je čas zapanjenog shvatanja

Ovo je čas krivanja i javljanja
Ovo je čas bdijenja i smirivanja

Ovo je čas, pravi čas – vrijeme zahmeta
Ovo je čas sjedinjenja i uzleta

Ovo je čas kad se duh i duša spajaju
Ovo je čas kad se svjetlo i lampa stapaju

Kad mu gledaš u kijafet,
Dao bi mu zijafet,
Krivo uče za sijaset.
Šta se hoće zaboga?

Nije kadar biti imam,
A kaže se potamam,
Jordam čini ko šejhu-l-islam.
Šta se hoće zaboga?

Svi veziri pravo sude,
Pa i paše dobro bûde,
Al murtati krivo gude.
Šta se hoće zaboga?

I kod paša ima ljudi,
Ko je dobar vrlo hûdi,
Kad je više zlijeh ljudi,
Niko ne zna do Boga.

Ovo je čas odsustva i prisustva
Ovo je čas muršida spletkara

Ovo je čas povratka i upute
Ovo je čas istine i klevete

Ovo je čas zemlje i čas čovjeka
Ovo je čas neba i čas meleka

Ovo je čas kad duša proplamsa
Ovo je čas kad se jasno promatra

Ovo je čas kad se za ljepotom čezne
Ovo je čas kad se u beskraju iščezne

Ovo je čas dovoljnosti Milostivog
Ovo je čas jasnog sunca blistavog

Ovo je čas kad su okeani kapija
Ovo je čas kad je Božja odredba najuzvišenija

Ovo je čas kada znanje tačka biva
Ovo je čas kada mudrost sve pokriva

Čas kad nas namaz uzdiže zanosno
I u svakom času čas glāsā se radosno

Tvoj sam zaboravljeni rob, budi mu naklonjen
Oprosti onome koji se nada na ljubav oslonjen

Srce moje Tebe želi, duša moja Tebe moli
Skrivena misao moja Tebe gleda i Tebe voli

Tijelo mi je iscrpljeno u mucijama teškoj
Tvoj rob je iznemog'o u ljubavi čistoj

Moje je srce Tvoj nûr, duša za Tobom plače
Moj užitek, Tvoje biće u ljubavi zrače

Moj užitek govori, moje uho sluša
Otkrovenje Istine u ljubavi kuša

Moj duh to si Ti, moje lice to si Ti
Moje oči to si Ti, u mojoj ljubavi si

Literatura

1. Ömer Aksoy: "Pogubljenje Abdulvehaba Ilhamije u svjetlu novih izvora", *Istraživanja*, Fakultet humanističkih nauka, Mostar, 2019, 14, 29–45.
2. Safvetbeg Bašagić: *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine od godine 1463–1850*, Sarajevo, 1900.
3. Kasim Dobrača: "Tuhfetu-l-musallin ve zubdetu-l-haši'in od Abdulvehaba Žepčevije Ilhamije", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Sarajevo, 1974, 41–69.
4. Muhamed Hadžijahić: "O jednoj pjesmi Šejh Sejjid Vehab Ilhamije", *Novi behar*, Sarajevo, 1934–35, 16, 178–279.
5. Muhamed Hadžijamaković: *Ilhamija: Život i djelo*, Sarajevo, 1991.
6. Muhamed Hadžijamaković: "Nekoliko pjesama iz Ilhamijina divana", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 1987, 85–91.
7. Lamija Hadžiosmanović i Emina Memija: *Poezija Bošnjaka na orijentalnim jezicima*, Sarajevo, 1995.
8. Hadžem Hajdarević: "Poezija između moralnih načela i načela moći", *Književna revija*, Sarajevo, 1988, 13–14, 8.
9. Mehmed Handžić: "Ilhamija Žepčak, muslimanski pjesnik iz Bosne na hrvatskom jeziku koncem XVIII i početkom XIX vijeka", *Hrvatski dnevnik*, Zagreb, 1940, 1337, 14–15.
10. Muhamed Huković: *Alhamijado književnost i njeni stvaraoci*, Sarajevo, 1986.
11. Muhamed Huković: "Kritički tonovi alhamijado pjesništva", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, Sarajevo, 1989, 39 (1990), 201–210.
12. Ibrahim Kemura: "Ilmihal Abdul Vehab Ilhamije na 'bosanskom' jeziku", *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva*, Sarajevo, 1975, 1–2, 20–43.
13. Hasan Kikić: "Nekoliko svijetlih i nekoliko opskurnih imena u be-ha literaturi", *Almanah savremenih problema*, Zagreb, 1936, str. 158.
14. Antun Knežević: *Carsko-turski Namjestnici u Bosni-Hercegovini*, Senj, 1887.
15. Minka Memija: "Ilhamija – pjesnik buntovnik", *Radio Sarajevo – Treći program*, Sarajevo, XI/1982, 38, 432–437.
16. Mehmed Mujezinović: "Turski natpisi u Travniku i njegovoj okolini", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 1966–67, 16–17 (1970), 213–306.
17. Abdurahman Nametak: *Hrestomatija bosanske alhamijado književnosti*, Sarajevo, 1981.
18. Fehim Nametak: "Kadićev zbornik kao izvor za proučavanje književne građe", *Radio Sarajevo – Treći program*, XI/1982, 38, 438–477.
19. Fehim Nametak: *Pregled književnog stvaranja bosanskohercegovačkih Muslimana na turskom jeziku*, Sarajevo, 1989.
20. Muhsin Rizvić: "Pojavni okviri i unutrašnje osobenosti alhamijado literature", u: *Zbornik radova posvećenih uspomeni Salke Nazečića*, Sarajevo, 1972, 239–250.
21. Ćiro Truhelka: "Popis bosanskih sandžak-bega i begler-bega od godine 1463. do 1878.", *Časopis za hrvatsku povijest*, Zagreb, 1/1943, 1–2, 1–15.
22. *Zbornik radova Naučni skup Abdulvehab Ilhamija Žepčak – život i djelo, Žepče, 4. 5. 2018. godine, Žepče, 2019.*
23. Esad Zgodić: "Kritika dekadencije osmanske države u Bosni. (Abdulvehab Žepčevi Ilhamija)", u knjizi: *Bošnjačko iskustvo politike – osmansko doba*, Sarajevo, 1998, 294–307.
24. Muhamed Ždralović: "Abdulvehab ibni Abdulvehab Žepčevi – Bosnevi (Ilhamija)", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 1978, V–VI, 127–144.
25. Muhamed Ždralović: *Bosanskohercegovački prepisivači djela u arabičkim rukopisima. Kronološki pregled*, II, Sarajevo, 1988.

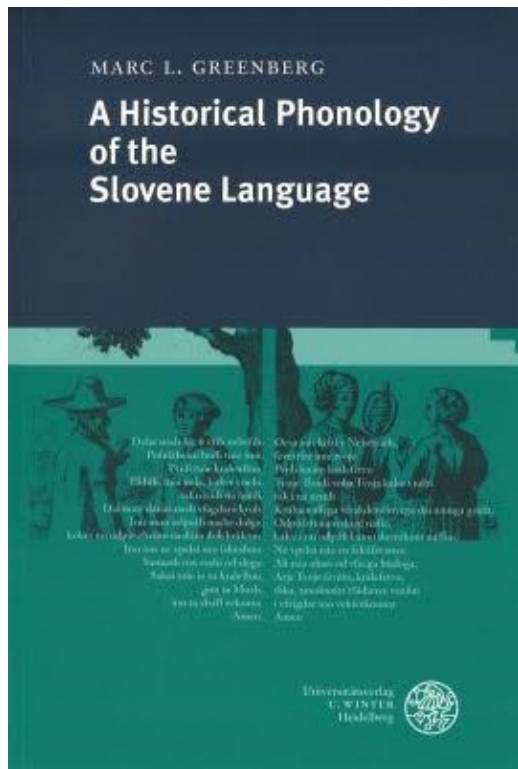
Dijalekti čuvaju vrijedne informacije o prošlosti

Marc L. Greenberg

Lingvazin: Professore Greenberg, u svom nastavnom i istraživačkom radu bavite se temama iz različitih lingvističkih disciplina. U Vašim radovima obrađuju se teme iz historijske i usporedne lingvistike, dijalektologije, sociolingvistike, jezičkih kontakata. Najčešće je to na materijalu slavenskih jezika. Otkud dolazi Vaše zanimanje za lingvistiku i naročito slavistiku? Kako je sve počelo?

M. G.: Bilo je nekoliko faktora koji su podstakli moje interesovanje za jezike, lingvistiku, a posebno za slavensku lingvistiku. Prvo, ja sam iz treće generacije u svojoj porodici koja je rođena u SAD-u, a moje bake i djedovi rodili su se u vrijeme kada je asimilacijski “lonac za topljenje” bio na vrhuncu. A to je značilo da su moje bake i djedovi bili prva generacija koja je prestala koristiti sve jezike koje su njihovi roditelji govorili u rodnim mjestima: mađarski, rumunski, ruski, ukrajinski, jidiš. Kao tinejdžer, postao sam znatiželjan o mnogim stvarima, mada su u središtu mojih interesovanja bili uglavnom (klasična) muzika i jezici, u prvom redu oni koje su moji preci prestali upotrebljavati. U mom kraju u Los Anđelesu šezdesetih godina prošlog vijeka upoznao sam i čak tražio odrasle koji su bili iz centralne i istočne Evrope. Neki od njih su preživjeli Holokaust, gnjavio sam beskrajnim pitanjima: kakav je život tamo i tada bio te sličnim pitanjima. U srednjoj školi sam se upisao na časove francuskog i njemačkog i počeo da učim ruski poslije škole s profesorom njemačkog, kad je bio voljan da mi daje osnovne lekcije. Kada sam prvi put posjetio fakultet na Kalifornijskom univerzitetu u Los Anđelesu (UCLA), sjekira mi je pala u med i odmah me privukao Slavistički odsjek, gdje sam nastavio studirati ruski. Tamo sam isto tako otkrio i bogatu ponudu za učenje slavenskih jezika i književnosti, kao i srodnih disciplina poput indoevropskih studija i opće lingvistike, između ostalog. Kalifornijski univerzitet UCLA bio je u drugoj polovini 20. vijeka veliki centar za ove studijske smjerove i imao sam sreću studirati s vodećim lingvistima i slavistima, kao što su moji mentori profesori Henrik Birnbaum, Alan Timberlake i Ronelle Alexander (prva Amerikanka koja je u Jugoslaviji izvela dijalektološko terensko istraživanje), kao i priliku da studiram kod profesora Pavla Ivića, koji je 1985. godine bio gostujući Fulbrajtv stipendist. Pored brojnih profesora slavista na UCLA, koji su uglavnom bili studenti Romana Jakobsona, postojao je tamo i snažan program jugoslavenskih studija, koji je nastao pod vodstvom profesora Birnbauma i Bariše Krekića, historičara Bizantije, koji je porijeklom bio Dubrovčanin. Dok sam još bio student na dodiplomskim studijama, imao sam sreću da sam polovinu akademske godine proveo u Lenjingradu, SSSR, što mi je istovremeno bilo i fascinantno i depresivno. Nakon toga sam studirao češki, a zatim pohađao Ljetnu školu slavistike na Karlovu univerzitetu u Pragu, gdje sam upoznao ženu koja će mi kasnije postati supruga. Iako je Marta iz Slovenije, naš prvi zajednički jezik je bio, dakle, češki. Međutim, Jugoslavenski program na UCLA je sve više privlačio moje zanimanje i, što je bilo ključno, zahvaljujući Jugoslavenskom programu sredinom 1980-ih dobio sam i određena sredstva za studiranje i putovanja po Jugoslaviji. Moj prijatelj arheolog Mark Stefanovich, kojeg sam upoznao na UCLA, tada je bio na studijskom boravku u Zemaljskom muzeju u Sarajevu, a ja sam s njim proputovao domalo cijelu Jugoslaviju i posjetio razna arheološka nalazišta. U istom periodu studirao sam u ljetnim školama u Prištini (albanski jezik) i Ljubljani (slovenski jezik, književnost i kultura). Profesor Ivić bio mi je skrenuo pažnju na prekomurski dijalekt slovenskog jezika, kojem sam se kasnije posvetio u doktorskoj disertaciji. Pošto

sam morao proučiti i dio literature na mađarskom, pohađao sam i Debrecenski ljetni univerzitet mađarskih studija, gdje sam u razredu upoznao etnologa iz Prekomurja koji će kasnije postati moj nezvanični učitelj svoga narječja. Pošto sam već bio naučio standardni slovenski i dijalekt porodice moje supruge (Srednje Jarše, Gorenjska), koji je obostrano nerazumljiv s prekomurskim dijalektom, bio sam u dobroj poziciji da počnem dublje razmišljati o jezičkim varijacijama, fenomenima centra i periferije i povijesnoj lingvistici uopće. Tako je nastala moja prva knjiga *Povijesna fonologija slovenskog jezika* koja je objavljena u izdanju izdavačke kuće Carl Winter u Heidelbergu u seriji koju je osnovao prof. Šveljov.

Lingvazin: Jedan Vaš tekst ima naslov “Doing Slavic Linguistic in the US Today”. Kako danas u SAD-u izgleda bavljenje slavistikom? Kakvo je zanimanje mladih za slavistiku? Za koje se slavističke teme najviše zanimaju lingvisti u SAD-u?

M. G.: Problem je to što danas u SAD-u nije mnogo ostalo od bogate slavistike prošlog vijeka. Tokom hladnog rata, vlada je mnogo ulagala u proučavanje slavenskih jezika, što je bilo blagodat za polje slavenske lingvistike. Do ranih 2000-ih postojalo je više od 20 odsjeka na raznim univerzitetima na kojima se mogao steći doktorat iz slavistike, a barem je polovina njih imala lingvističku komponentu. Sada je najveći slavistički lingvistički fakultet baš kod nas u Kanza-

su sa tri člana fakulteta (S. M. Dickey, R. B. Perelmutter i M. L. Greenberg). Neće više biti tako kada ja odem u penziju. I to je u redu, s obzirom na to da je mala mogućnost da osoba sa doktoratom iz slavenske lingvistike pronade profesuru u SAD i bilo bi šteta uložiti pola decenije, koliko je potrebno za stjecanje doktorata. Posljednjih godina programi slavenskih jezika i književnosti su smanjeni ili eliminirani. Tipična konfiguracija na velikom univerzitetu, ukoliko ima nešto iz slavistike, to su dva člana fakulteta, obično profesorsko mjesto za rusku književnost i predavač za ruski jezik. Nekada sjajni odsjeci slavistike, primjerice na Univerzitetu Sjeverne Karoline ili Univerzitetu u Čikagu (gdje sam magistrirao) više ne nude ni diplome iz slavenske lingvistike. U periodu od COVID-a naš odsjek u Kansasu doživio je tri promjene naziva: od 1970-ih je nosio naziv Odsjek za slavenske jezike i književnosti, potom je 2019. postao Odsjek za slavenske i evroazijske jezike i književnosti (turski i perzijski su nam dodani u nastavni plan), da bi na kraju ove godine (2023) bio preimenovan u Odsjek za slavistiku, germanistiku i evroazijistiku. Navodno, ovakva spajanja odsjeka imaju za cilj uštedu novca. Kako studenti sve više odlučuju da ne uče jezike, mi ćemo nastaviti da gubimo resurse sve dok naši programi neizbježno nestanu.

E sada, tragedija nije samo gubitak resursa za slavensku lingvistiku, već činjenica da proizvodimo generacije studenata koji će manje znati o važnom i veoma složenom dijelu svijeta. Što manje imamo stručnosti i znanja o tome, naše ćemo međunarodne odnose, kao nacija, razvijati s manje osjetljivosti i odgovornosti. Nema sumnje da nam treba više, ne manje, empatije i razumijevanja između ljudi svih zemalja svijeta.

Lingvazin: Kako se u američkoj slavistici gleda na disoluciju srpskohrvatskog jezika? Koja su preovlađujuća mišljenja? Šta presudno utječe na oblikovanje stavova o toj temi?

M. G.: U sjevernoameričkoj slavistici nemamo dilemu prepoznati četiri standardna jezika. Poteškoće kod nas možda nastaju iz drukčijih razloga nego u Evropi, gdje više cijene jezičku raznolikost: moramo privući kritičan broj učenika za svaki predmet, a u nedostatku tog broja gubimo resurse. Zbog toga moramo ujediniti studente zainteresirane za bilo koji od tih jezika u jedan kurs. Praktično govoreći, dostizanje tog kritičnog broja ponekad zahtijeva hibridnu nastavu kako bi se studenti iz drugih saveznih država uključili u jedan kurs. U nekim slučajevima, zajednice u dijaspori izrazile su nezadovoljstvo lokalnim univerzitetima koji nude samo jedan od standarda, a ne i druge. Međutim, posljednjih godina čuli smo manje primjedbi ove prirode, a to uopće nije slučaj

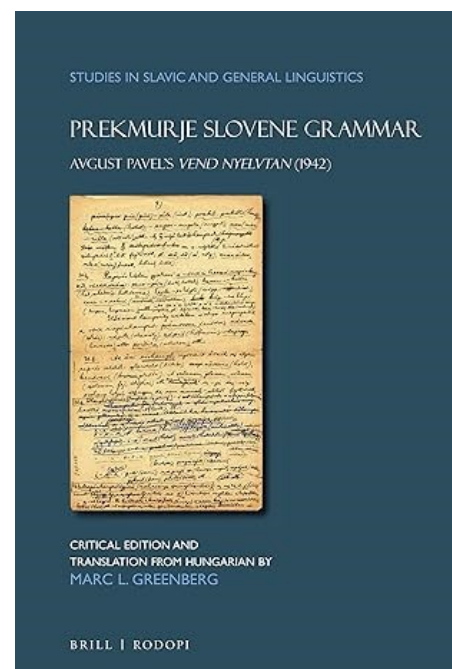
na Univerzitetu u Kanzasu, gdje imamo studente iz porodica koje potječu iz svake od četiri republike i odlično studiraju zajedno. Još jedna poteškoća predstavlja obezbjeđivanje nastavnog materijala koji je dosljedan i dostupan učenicima. Naši snalažljivi instruktori širom Sjeverne Amerike isprobali su razne eksperimente, uključujući i čuveni udžbenik koji objedinjuje bosanski, hrvatski i srpski standard u jedan nastavni plan. Noviji pristup zauzima naš doktorand dr. **Frane Karabatić**, koji sada predaje na Univerzitetu Teksas. Napisao je svoju disertaciju baš o ovom problemu. Sada razvija udžbenik otvorenog pristupa *Tako lako* (<https://www.takolako.org/>), koji koristi hrvatsku jekavicu (njegov izvorni kod) kao polaznu tačku, a također pruža informacije o srodnim kodovima i njihovim odgovarajućim regionalnim kulturnim karakteristikama. Ovo formalizira aktuelnu praksu pojedinačnih nastavnika, koji su, barem u sjevernoameričkom okruženju, u svojoj najboljoj formi kada predaju svoj izvorni kod, ali su spremni da pomognu učenicima da upoznaju i nauče drugi kod ako njihovi ciljevi to zahtijevaju.

Lingvazin: Među oblastima za koje se naročito zimate u lingvistici ističu se historijska lingvistika i dijalektologija. Te se discipline svakako nadopunjuju, ali čini se, bar u Bosni i Hercegovini, da se dijalektologija sve više i među laicima i unutar lingvističke zajednice shvaća isključivo kao “muzejska disciplina” koja svjedoči prošlost ili teži da prikaže sliku ranije jezičke realnosti – koja se nikada neće vratiti niti ponovo uspostaviti. Kako Vama, kao nekome ko se ozbiljno bavi dijalektologijom, izgleda savremeno stanje dijalektologije u slavistici? Kako Vam izgleda budućnost dijalektologije?

M. G.: Dijalektologija kao lingvistička poddisciplina može služiti mnogim različitim ciljevima. Izvan akademskog proučavanja dijalekata, valja spomenuti, kako kažete, njihovu “muzejsku vrijednost”, zbog čega su njihovo opisivanje i katalogizacija važni ciljevi. S akademske strane, međutim, dijalekatske varijacije pomažu nam da steknemo uvid u nekoliko područja lingvistike: funkcionalisti i strukturalisti koji proučavaju sisteme poput fonologije ili morfosintakse mogu upoređivati ne samo službeno valoriziranu standardnu verziju jezika već mogu upoređivati više mogućnosti u regionalnim sistemima, što daje finiju i dinamičniju sliku jezičkih pojava. U najširem smislu, proučavanje dijalekata pomaže nam da odgovorimo na pitanje koji su mogući oblici koje ljudski jezik može imati. Dijalekti su također spremišta karakteristika koje upućuju na elemente jezika koji nisu dio standardnog jezika i stoga čuvaju vrijedne informacije o prošlosti. Iz tog razloga, etimolozi značajno koriste alate kao što su dijalekatski rječnici. Etimološki rječnici su, zauzvrat, izuzetno dragocjeni za pisce i za svakoga u javnosti koji želi razumjeti porijeklo riječi ili višestruke procese promjene, uključujući kontakt s drugim jezicima, koji čine današnje stanje jezika onakvim kakvo jeste.

Što se tiče trenutnog statusa proučavanja dijalekata u slavistici, postoje vrlo uzbudljivi pomaci u zavisnosti od ulaganja sa strana različitih zemalja i institucija. Digitalizacija i otvoreni pristup znatno olakšavaju pristup dijalekatskim mapama i podacima. Nedavno je stavljen na raspolaganje veoma sofisticirani internet dijalekatski atlas ruskog jezika, kao i PDF verzije dijalekatskih atlasa za bosanski, slovenski i makedonski, između ostalih.

Pokojni slovenski lingvista **Jakob Rigler** jednom se žalio da, uprkos naizgled velikom broju dostupnih dijalektoloških opisa, lingvistu brzo ponestane materijala koji bi mogao da koristi za rješavanje gotovo svakog lingvističkog pitanja. Ako malo razmislimo o tome, nije teško razumjeti zašto je to tako: svaki dijalekt je jezik za sebe. Za potpuno opisivanje jezika potrebno je više decenija rada timova stručnjaka. Sretni smo ako dijalektolog sedmicu boravi kod govornika pojedinih dijalekata, skicira osnovne karakteristike dijalekta i objavi dragocjenu građu. Postoji vrlo malo temeljnih dijalektoloških rječnika i gramatika na koje bismo se mogli osloniti kao na resurse uporedive s onima koje imamo za standardne jezike.

Lingvazin: Istaknuti ste aktivist i borac za pravednije uvjete objavljivanja naučnih djela i ravnopravnije sudjelovanje u naučnim procesima autora i istraživača iz različitih dijelova svijeta. Činjenica je da se danas ne može jednako čuti glas svakog znanstvenika. Uzroci tog stanja su raznovrsni. Važan činilac je jezik na kojem se objavljuje, ali je važan i “utjecaj” publikacija u kojima se objavljuje. Pristup “utjecajnim” publikacijama nerijetko zavisi od finansijskih uvjeta, a oni nisu svuda jednaki. S druge strane, ostaje jedna neosporna činjenica: dobro istraživanje je dobro istraživanje, čak i kad nije objavljeno. Šta se može učiniti za dostupnije znanje i pravedniju raspodjelu mogućnosti njegova širenja?

M. G.: Sretan sam što radim s malom grupom pronicljivih i nesebičnih kolega na Univerzitetu u Kansasu koji su bili na čelu pokreta za otvoreni pristup, pokušavajući unaprijediti proces kako lokalno tako i globalno. Prije više od deset godina puno smo se trudili da ubijedimo naše istraživače da usvoje institucionalnu politiku otvorenog pristupa i, na taj način, bili smo prvi javni univerzitet u Sjedinjenim Državama koji je uspostavio takvu politiku. Ubrzo smo otkrili da postoji veliko interesovanje za praćenje našeg modela. Rješavanje problema otvorenog pristupa bilo bi lako kada bismo slijedili praksu koju možemo primijetiti u akademskom izdavaštvu u državama nasljednicama Jugoslavije, gdje je javno subvencioniranje naučnih časopisa uobičajena praksa, a premještanje tradicionalnih papirnih časopisa u online izdanja brzo se kretalo. Problem je u tome što su u Zapadnoj Evropi i Sjevernoj Americi velike i izuzetno profitabilne privatne kompanije nastojale uhvatiti najutjecajnije naučne časopise i stvorile kartele da ih zaključaju iza naplatnih zidova (tzv. *paywalls*). *Paywall* se može otključati, ali samo ako autor, biblioteka, institut ili univerzitet plaća naknadu za omogućavanje pristupa. Uz ovo, isti časopisi bibliotekama naplaćuju previsoke pretplate. Naučnici koji moraju da objavljuju u časopisima s “visokim faktorima” da bi napredovali u svojim oblastima moraju objavljivati u ovom privatnom sektoru znanstvenih časopisa, a ne, recimo, u manje prestižnim regionalnim časopisima, koji su najčešće jeftiniji ili čak i besplatni. Postoji određen stepen apsurdna (da se ljubazno izrazim), jer ove profitabilne korporacije prisvajaju besplatnu radnu snagu istraživača, uzimaju rezultate istraživanja koja su javno finansirana, a zatim naplaćuju naknade istraživačima i javnosti kako bi dobili pristup istim rezultatima istraživanja koja su već finansirali. Posljedice ovog nepravednog sistema vide se, baš kao što Vi kažete, u tome što se stvara kastinski sistem u kojem ti istraživači u privilegovanim institucijama u privilegovanim zemljama imaju svoje istraživanje rangirano i vidljivo, a drugi mogu imati malo ili nimalo šanse da budu pročitani ili da ih naučna zajednica shvati ozbiljno. Štaviše, novac koji ide za finansiranje profitnog izdavačkog posla iscrpljuje obrazovni i istraživački sektor, koji je ionako oskudan resursima, čak i u najprivilegiranim, bogatim zemljama. Siromašnijim zemljama jednostavno nedostaje pristup fundamentalnim istraživanjima i imaju manje šanse da adekvatno učestvuju u globalnom sistemu naučne komunikacije.

Niko još nema sveobuhvatno rješenje za ovaj problem, ali postoji mnogo stvari koje se mogu učiniti. Jedna stvar je nastaviti, kao što radite u Bosni i Hercegovini, činiti svoje naučne časopise slobodnim i otvorenim, nastojati održavati visoke standarde kvaliteta, sigurno i trajno ih pohranjivati u digitalnim repozitorijima te ih ugraditi u sisteme standardizacije publikacije otvorenog pristupa, saradujući s organizacijama kao što su [SPARC](#) i [DOAJ](#). Druga stvar je podizanje svijesti u istraživačkim institucijama o ozbiljnosti problema i saradnja s drugima na stvaranju pravednijeg globalnog sistema naučne komunikacije. Drugim riječima, mislite globalno, djelujte lokalno.

Sa predavanja na Univerzitetu Ryukyu (Japan) 2022.

Lingvazin: Povjerenost Vam je da budete glavni urednik Brillove enciklopedije slavenskih jezika. O kakvom djelu je riječ? Kakva su iskustva s tim projektom? Koji su najveći izazovi?

M. G.: Projekt *Enciklopedija* najveći je i najambiciozniji referentni rad posvećen slavenskim jezicima i književnostima, koji izdaje ugledna izdavačka kuća Brill, osnovana u Leidenu 1683. godine. Nakon što smo započeli planiranje rada 2015. godine i naručivanje prvih odrednica od 2016. godine, počeli smo izgradnju elektronske verzije rada 2020. godine, a planiramo pripremiti i tiskanu verziju 2024. godine. Rad je ambiciozan na nekoliko načina. Prvo, cilj mu je sadržavati oko

400 članaka sa oko 1,5 miliona riječi. Mislim da ćemo premašiti te brojke i, ako je to slučaj, bit će to enciklopedija otprilike četiri puta duža od Tolstojeva *Rata i mira*. Drugo, ovo je zaista rezultat međunarodnoga truda. Naš urednički tim uključuje vodeće slavističke stručnjake iz Hrvatske, Njemačke, Nizozemske, Poljske, Slovenije, SAD-a, a naša tehnička urednica je iz Bugarske. Skoro 300 autora pisalo je za *Enciklopediju*, a sedam najvećih doprinositelja dolazi iz 1. Rusije, 2. SAD-a, 3. Njemačke, 4. Poljske, 5. Češke, 6. Slovenije i 7. Hrvatske. Ako prilagodimo broj pisaca proporcionalno populaciji matične zemlje autora, rangiranje je još zanimljivije: 1. Slovenija, 2. Crna Gora, 3. Hrvatska, 4. Bosna i Hercegovina, 5. Češka, 6. Makao, 7. Švicarska. Učešće stručnjaka iz svih mogućih zemalja nije slučajno: to je bila moja lična želja, i naši urednici su se složili, da takav ambiciozan rad treba uključiti perspektive i postignuća iz oblasti slavistike u cijelom svijetu.

Učešće kolega iz Bosne i Hercegovine ima presudan značaj za projekt. Prof. dr. **Lejla Nakaš** autorica je članka o historiji ćirilicnog pisma, a pomogla je i u dizajniranju naslovne stranice tiskane verzije pružajući svoj izbor skeniranih slova iz srednjovjekovnih slavenskih rukopisa. Prof. dr. **Erma Ramić-Kunić** piše o metodologiji u tekstologiji srednjovjekovnih slavenskih tekstova.

Prof. dr. **Alen Kalajdžija** piše o arebici. Prof. dr. **Jasmin Hodžić** pisao je o novoštokavskom naglasku i online leksikografskim alatima za bosanski jezik. Naša kolegica **Azra Hodžić-Kadić** napisat će članak koji će povezati nekadašnji srpskohrvatski / hrvatskosrpski jezik s odrednicama o četiri nasljedna standardna jezika. Prof. dr. **Zenaida Karavdić** pisala je o pravnom statusu jezika u Bosni i Hercegovini. I na kraju, ali ne manje važno, ljubazno ste pristali ponuditi inovativan tekst o upotrebi SMS poruka, emotikona i ideograma u slavenskim jezicima. Da ne zaboravim, naš urednik i autor prof. dr. **Mladen Uhlík**, danas na Univerzitetu u Ljubljani, rođeni je Sarajlija. Vjerovatno sam izostavio ime nekoga, ali, nažalost, projekt je tako velik da imam problema s upravljanjem svim podacima!

Lingvazin: Kakav je Vaš stav o purizmu? Šta mislite koliko puristička nastojanja mogu biti uspješna?

M. G.: Purizam je zanimljiv problem za sociolingviste i historičare. Visoko cijenim knjigu *Jeziku je svejedno* koju je napisala grupa od troje hrvatskih lingvista, među kojima je i naš kolega **Mate Kapović**, koji je nedavno predavao u Sarajevu. Ova knjiga bavi se praksama koje izazivaju društvene podjele, uspostavljene čuvarima “čistoće” jezika i daje im kritički odgovor. Sam mislim da bi jezik trebao biti korisno sredstvo za komunikaciju, a ne sredstvo za stigmatizaciju i omalovažavanje drugih, a kamoli za sukobe između zajednica.

Lingvazin: Postoji li neki lingvist koga biste istakli kao nekoga čiji su Vas lik i djelo posebno inspirirali tokom Vaše karijere?

M. G.: Imao sam mnogo inspirativnih utjecaja na svoj rad od brojnih sjajnih ljudi. Imenovanje svih bi stvorilo veoma dugačku listu. Pored mojih mentora, koje sam već spomenuo, rani uticaj na moj rad je imao holandski lingvista Willem Vermeer, koji mi je primjerom i svojim savjetima pokazao da stranac može uspješno obavljati terenski rad i dati koristan doprinos literaturi o stranom jeziku, čak i ako je autsajder.

Lingvazin: Želite li nešto poručiti ili dati savjet mladim lingvistima ili onima koji to tek žele postati?

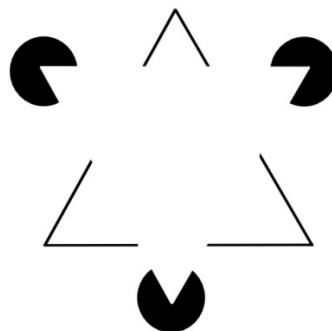
M. G.: Više od trideset godina obučavao sam slaviste u SAD-u i uvijek sam ih, od samog početka, savjetovao da budu realistični u vezi s tržištem akademskih poslova. Iako je područje slavističke lingvistike živo i zanimljivo, uvijek bi trebalo planirati i drugu opciju – kako bi u svakom slučaju bili pripremljeni da zadovolje egzistencijalne potrebe. ■

Idiomske skupine kao derivacijski obrasci: *naumpasti i pasti na um / na pamet*

1. Uvodne napomene

Kognitivna gramatika sve lingvističke jedinice, uključujući i višekomponentne strukture, smatra simboličkim jedinicama s fonološkim i semantičkim polom koji su međusobno povezani *simbolizacijom*. Da bi denotirali semantički pol lingvističke jedinice, kognitivisti se koriste tzv. *predikacijom* te mu se prilazi iz ugla konceptualnosti tj. konceptualnom metaforom RIJEČI SU SPREMNICI. Umjesto posmatranja kompozitne strukture kao građevine nastale od manjih komponentata, Langacker smatra da je kod višekomponentnih struktura akcent na relaciji između komponentata, tj. da nema značenja bez tumačenja (Radman 1995: 14) istovremeno i komponentata u izolaciji i u kontaktu s drugim komponentama. Sintaksički gledano, za idiomske skupine kao višekomponentne strukture u frazeološkoj literaturi¹ ističe se da su *leksikalizirani* spojevi riječi koji su skloni morfo-sintaksičkim promjenama u duhu jezika čiji su dio.² Dakle, općenito kazano, njihov je status složen te se najčešće razumijevaju kao jezički *geštalti* s aktivacionim postavkama kao na Ilustraciji 1.

Ilustracija 1: Idiomske skupine kao jezički geštalti

Međutim, ovi jezički geštalti percipiraju se kroz principe poluatomatiziranog odabira, tj. i oni posjeduju mogućnost doživjeti formalno-značenjska pomjeranja koja dalje mogu pokrenuti promjene i na drugim nivoima razumijevanja i percipiranja struktura. Takav je slučaj s odnosom glagola *naumpasti*, koji je vjerovatno nastao učestalim pomjeranjem topika *na um* prema početku strukture hotimičnom izmjenom komponentata, i idiomske skupine *pasti na um / na pamet*, koja je njegov “pratekst”.³

2. Konstruktikon: kontinuum formalno različitih struktura

Frazeološki rječnici i radovi iz frazeologije bilježe idiomsku skupinu s komponentama *um / pamet, na* i *pasti* u sljedećim oblicima:

padati / pasti na pamet *nekom* (Mušović 2018: 544); pasti / padati (komu) na pamet (Matešić 1982: 445); padati / pasti (dolaziti / doći) na um *nekom* (Mušović 2018: 837); padati ipf. pasti pf. (dolaziti ipf. doći pf. i sl.) komu na um (Matešić 1982: 718); padati / pasti <na> nom⁴ (Mušović 2018: 485).

¹ Kao četvrtu osnovnu osobinu idiomske skupine Menac izdvaja da se “uklapa [se] u rečenicu kao njen sastavni dio” (1994: 161). Matešić (1982) ističe kako se idomska skupina uklapa u kontekst kao njen *jednostavni* član.

² Leksikalizacija (franc. *lexicalisation*) predstavlja proces pretvaranja slobodnog skupa riječi u vezani te oni nisu jednaki pukom zbiru značenja svojih komponentata i, u sintaksičkom smislu, uvrštavaju se kao dio rečenice u jedinstvenoj funkciji.

³ Ovaj rad se bavi samo odnosom struktura iz naslova. Sličan odnos imaju i *akobogda, dabogda, dabogdacrko, vrztelez, budibogsnama, komprdi / konjprdi* i njihovi “pratekstovi”.

⁴ Reducirana prijedložno-padežna konstrukcija na um.

Pravopisni rječnik Pravopisa bosanskoga jezika, Rječnik bosanskoga jezika, Rječnik bosanskog jezika (knj. 7) te *Bosanski pravopis* bilježe glagol *naumpasti*:

naumpasti, 3. l. jd. prez. naumpadne, aor. naumpadoh, gl. prid. rad. naumpao, naumpala, gl. pril. proš. naumpavši (Halilović 1996: 353; 2017: 448),

naumpasti (Ø) svrš. [3. l. jd. prez. naumpadnē, prid. rad. naumpao, naumpala ž.] iznenadno pasti na pamet (Halilović, Palić i Šehović 2010: 731)

naumpadati (nešto, neko) nesvrš. prema svrš. naumpasti < prez. naumpadā, pril. sad. naumpadajući, gl. im. naumpadānje, pridj. rad. naumpadao, naumpadala > up. naumpasti [stalno mi naumpadaju muke s kojima se ta mladost nosi da bi se vratila Pravom Putu. Bugari] (Jahić 2014: 212)

naumpa|sti (nešto, neko) svrš. prema nesvrš. naumpadati < prez. naumpadnē, pril. pr. naumpāv(ši), aor. naumpadoh, pridj. rad. naumpao, naumpala > na um pasti; pasti na um; sjetiti se, dosjetiti se [-lo mi je – razg.; ~de mi da mi je babo govorio. – lok.; nikad mi ne ~dne. – razg.; otkud mu samo naumpade džanećija, ta zbilja gusta drhtava vrsta halve! Kulenović; a zašto su mi tada naumpale baš te riječi shvatiću tek poslije mnogo, mnogo godina. Ibrišimović; Ismetu Bajramoviću Ćeli naumpada da su minirana čelična vrata na magacinu. Lučarević; da nam ne bi naumpalo braniti se. Lučarević] (Ibidem.)

naumpasti prez. naumpadnēm (Bulić 2022: 797),⁵

Oba pojavna oblika potvrđuju i izvori iz našeg korpusa⁶. Usp.:

Nikad nikome **nije palo na um** da roditeljske (ili čak efendijine ili majstorove) batine nazove nasiljem. (SKK, *Davno je mali za to fasovao*, Stav, 2. 2. 2016)

Dok sam mozgao kako započeti intervju, **naumpao mi je** jedan pijani Bošnjak iz moje otužne prošlosti: “Ja kad hoću s nekim pametnim popričati, onda pričam sam sa sobom.” (SKK, *Mala vjera i velika izdaja*: <https://www.faktor.ba/vijest/sta-je-izdaja-i-sta-je-vjernost-mala-vjera-placa-se-glavom-192162>, posjećeno 19. 10. 2017)

Baltazaru **nije padalo na pamet** ko bi to mogao biti, ali je slutio zlo. (HHF, 2017: 159)

S Ibrahimom sam izgubio skoro svaku komunikaciju, iako mi **je** često **naumpadao** i u mojoj glavi mi davao savjete i pomagao, baš kao izvjesni Ibrahim Ćehaja iz Tešnja. (HHF, 2017: 165)

Da ga ne znam kao što ga sada znam i da nisam tamo rođen, može biti da bih povjerovao ono što se u to doba po dvoru na Porti pričalo, da tamo ustanak digne kako kome **na um padne**, da svako selo polaže pravo na svoj komad zemlje mimo onoga što mu treba (...) (EUKB, 2013: 24)

Sevap ga je spomenuti, insan u najmanju ruku spomena vrijeda, neplemenita roda, ali duše i razuma da bi postidio samoga... ih, **ne naumpada** mi sad... (EUKB, 2013: 21)

Dajte, cure... (aapći) nije tako strašno... (aapći) moglo joj **je pasti na um** da... (aapći) svaki vikend provodimo tu iz samo njoj znanog razloga – dodala je Emina pokušavajući doći do zraka. (SMK, 2017: 82)

Moglo im je naumpasti da me pošalju. (SMK, 2017: 43)

Otkud ti one **naumpadoše**? (AKPS, 2017: 43)

Nikome **nije padalo na pamet** da se s tim sprda. (AKPS, 2017: 25)

⁵ *Rečnik Matice srpske* ne bilježi glagol *naumpasti*. Također, rječnici hrvatskog jezika ne bilježe glagol *naumpasti*.

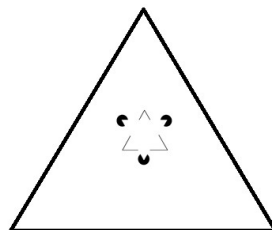
⁶ Spisak djela koja čine korpus, kao i odgovarajuće skraćenice, nalaze se na kraju rada.

E-korpus bosanskih portala bilježi 35 realizacija glagola *naumpasti*, 152 realizacije idiomске skupine *pasti na um*, a 2.798 realizacija *pasti na pamet*.⁷ Ne treba zanemariti činjenicu da e-korpus potvrđuje češću upotrebu idiomске skupine *pasti na pamet*, koja, s druge strane, rjeđe dopušta razmještaj svojih komponenata u odnosu na idiomsku skupinu *pasti na um* tj. *na um pasti*. To znači da se pozicija ključnih elemenata idiomске skupine može javiti kao motiv za pokretanje promjena u formalnoj strukturi, tj. da se hotimičnom izmjenom redoslijeda sastavnica u osnovnom obliku slike idiomске skupine nastoji ukazati na svijest o značenjskoj autonomnosti komponenata idiomске skupine, što dalje može pokrenuti druge promjene u jeziku.⁸

Oblik *nàumpasti* pojavljuje se samo u normi bosanskog jezika.⁹ U normi crnogorskog, hrvatskog i srpskog jezika ne postoji navedeni oblik. Navedenog oblika *nàumpasti* nema u nama dostupnim frazeološkim rječnicima.¹⁰ S obzirom na učestalost datog oblika i činjenicu da se u bosanskom jeziku izgovara s kratkosilaznim akcentom na prvom slogu “*nàumpasti*”, a ne “*naùmpàsti*”, moguće je da se prozodijska svojstva javljaju kao integracijski motiv formalno-strukturalne promjene.

Razliku između struktura *nàumpasti* i *pasti na um* možemo predstaviti pomoću konceptualne blizine, koju Haiman (1983: 781–782) definira metaforički kao JEZIČKA UDALJENOST IZMEĐU IZRAZA ODGOVARA KONCEPTUALNOJ UDALJENOSTI IZMEĐU NJIH, što znači da se predikacija prve strukture zasniva na značenjskom doprinosu morfema integriranih prozodijskim svojstvima, dok se idiomška skupina kao derivacijski pokretač nalazi u pozadini novonastale strukture, a da se predikacija druge strukture zasniva na pojedinačnim značenjskim doprinosima leksema koje čine navedenu idiomsku skupinu¹¹ te da su njene komponente značenjski autonomne i u potencijalu da ostvare i druge vrste odnosa¹².

Matematički lik kojim bismo predstavili postojanje dugih riječi, tj. složenica u mentalnom leksikonu bio bi na Ilustraciji 2. On podrazumijeva čvrstu formalno-značenjsku obgrljenost među morfemima dodatno učvršćenu akcentom kao jednim od najistaknutijih elemenata autentičnosti složenica (usp. Halilović 2017: 30–31).

Ilustracija 2: Duge riječi, tj. složenice

3. Zaključak

Značenjska autonomnost komponenata idiomskih skupina pokazuje da njihova predikacija može samostalno formirati novu jedinicu leksikona, tj. mogućnost da se značenja komponenata idiomске skupine posmatraju odvojeno rezultira time da idiomška skupina može postati i derivacijski produktivna te tako formirati jednoleksemske jedinice objedinjene akcentom. Pet je ključnih kriterija na osnovu kojih se idiomška skupina može pojaviti kao derivacijski produktivna:

1. visoka učestalost strukture u jeziku;
2. pozicija ključnih elemenata strukture;
3. mogućnost da se idiomška skupina modificira tzv. *premjешtanjem*,
4. leksička autonomnost komponenata tj. činjenica da bliskoznačnice uspijevaju ostvariti odnose kao i van idiomskog okruženja;
5. prozodijski elementi kao signali značenjske obgrljenosti i autentičnosti. ■

⁷https://www.clarin.si/noske/all.cgi/first?corpname=bswac&reload=&iquery=naumpast&iqueryselector=iqueryrow&lemma=&phrase=&word=&wpos=&char=&cql=&default_attr=word&fc_lemword_window_type=both&fc_lemword_wsize=5&fc_lemword_pos_window_type=both&fc_pos_wsize=5&fc_pos_type=all&usesubcorp=&fscate.txt2ld=

<https://www.clarin.si/noske/all.cgi/first?iquery=pasti+na+um&corpname=bswac&corpus-search-form=true>

<https://www.clarin.si/noske/all.cgi/first?iquery=pasti+na+pamet&corpname=bswac&corpus-search-form=true>

(Posjeta 25. 12. 2023)

⁸ Ovo također pokazuje da je figurativnost jezičkih konstrukcija gradualni fenomen (Evans 2010: 609) i da u konačnici i doslovni i figurativni jezik vjerovatno jesu idealizirani krajnji polovi u odnosu kontinuuma (Ibidem. 623).

⁹ Očekivano, bosanski rječnici koji bilježe *nàumpasti* u desnom polju za objašnjenje značenja i upućuju na idiomsku skupinu *pasti na um* (*iznenada*).

¹⁰ Rječnici s frazeološkom građom naslovljeni kao rječnici bosanskog jezika ne bilježe složenice iz razloga što se za donju granicu frazeologije uzima fonetska riječ.

¹¹ Uključujući i značenjski doprinos prijedloga *na*.

¹² Npr., značenjska zamjenjivost prijedložno-padežnih konstrukcija *na um* i *na pamet*.

E-izvori

<https://www.faktor.ba/vijest/sta-je-izdaja-i-sta-je-vjernost-mala-vjera-placa-se-glavom-192162>

<https://www.clarin.si/noske>

Izvori

AKPS – Kahrović-Posavljak, Amila, “Smrtova djeca”, Buybook, Sarajevo – Zagreb, 2017.

EUKB – Kukavica, Edin Urjan, “Beš”, Sarajevo, 2013.

HHF – Hodžić, Hamza, “Farbanje”, Vakaf, Sarajevo, 2017.

SKK – Kadić, Samedin, “Uoči petka – kolumne”, *Stav*, 2015–2017.

SMK – Mustajbegović, Saida, “Kuća bez krova”, Buybook, Sarajevo – Zagreb, 2017.

Literatura

Bulić, Refik, *Bosanski pravopis*, Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli, Tuzla, 2022.

Evans, Vyvyan, “Figurative Language Understanding in LCCM Theory”, *Cognitive Linguistics* 21–4, 601–662, 2010.

Haiman, John, “Iconic and Economic Motivation”, *Language* 59/4, 781–819, 1983.

Halilović, Senahid, Ismail Palić i Amela Šehović, *Rječnik bosanskoga jezika*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2010.

Halilović, Senahid, *Pravopis bosanskoga jezika*, Preporod, Sarajevo, 1996.

Halilović, Senahid, *Pravopis bosanskoga jezika* (Drugo, izmijenjeno i dopunjeno izdanje), Slavistički komitet, Sarajevo, 2017.

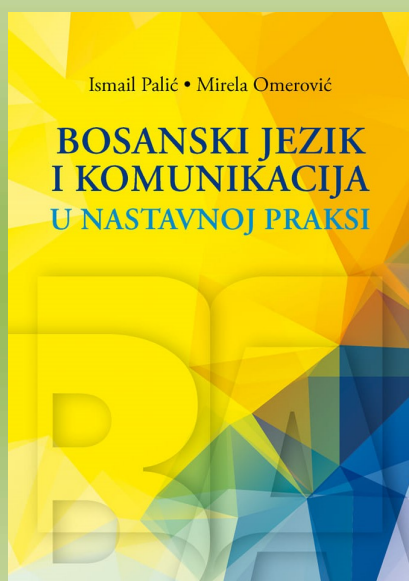
Jahić, Dževad, *Rječnik bosanskog jezika* (N–NJ), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Bošnjačka asocijacija 33, Sarajevo, 2014.

Matešić, Josip, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1982.

Menac, Antica, “Frazeologija u različitim tipovima jednojezičnih hrvatskih rječnika”, *Filologija* 22–23, 161–168, 1994.

Mušović, Abdulah, *Sandžački frazeološki rječnik*, Biblioteka “Dositej Obradović” u Novom Pazaru, Novi Pazar, 2018.

Radman, Zdravko, *Metafore i mehanizmi mišljenja*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1995.

Lingvazin preporučuje

Izdavač: Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2023, 382 str.

Ljudski jezik i komunikacija između pčela: “U oblacima nema cvijeća”

U radu “Animal Communication and Human Language: The Language of the Bees” Emile Benveniste (1953) navodi komunikaciju među pčelama kao primjer kompleksne komunikacije kakva ne postoji drugdje u životinjskom svijetu. Također, eksperimenti Karla von Frischa, profesora zoologije na Univerzitetu u Minhenu, u kojima je tokom trideset godina radio sa raznim pčelinjim društvima dokazuju da pčele imaju kompleksne načine da jedne drugima opišu određene lokacije. Ovo je, naime, bio možda prvi put da je ples pčela zapažen i opisan.

Von Frisch je dokumentirao “kružni ples” i “ples zatkom”, koje pčele koriste da bi prenijele, kako je on vjerovao, informaciju o vrsti nektara koje su pronašle. Hiljadama eksperimenata koji su uslijedili utvrđeno je da smisao plesa nije opisivanje vrste hrane, već udaljenosti između košnice i hrane. Što se tiče smjera, pčele su osjetljive na polarizovano svjetlo i u suštini prepoznaju osu plesa u odnosu na sunce. Ovo su bila prva saznanja o načinima komunikacije između insekata u kolonijama koje su ljudi pokušali razumjeti temeljnim proučavanjem.

Benveniste (1953) pored toga govori i o razlikama između komunikacije pčela i ljudskog jezika. Kao i kod nekih drugih životinja, nepostojanje glasovne komunikacije predstavlja problem za bolje razumijevanje komunikacije. Pčele mogu razgovarati jedne s drugima jednosmjernom komunikacijom. Prema riječima Von Frischa (1953: 139): “Pčele u svom jeziku nemaju riječ za *gore*. U oblacima nema cvijeća.” Ne postoji “dijalog” kao takav, već samo prijenos informacija na koje druge pčele reaguju, a pčela ne može reproducirati informacije ako nije prethodno vidjela kako ih druga pčela prenosi. Benveniste također smatra da komunikacija među pčelama prije spada pod definiciju kodeksa nego jezika. U to vrijeme je predstavljala jedini poznati oblik jezika kod životinja, ali naučnici su od tada uočili i prikazali razne načine komunikacije među životinjama.

U časopisu *Science Progress*, Haldane (1955) odaje priznanje Von Frischovim zapažanjima smatrajući da komunikacija među životinjama nije toliko jednostavna koliko se do tada mislilo. Haldane dijeli signale koje životinje daju jedne drugima na *prolazne* i *trajne*, navodeći primjer pauna čije perje može da traje mjesecima, iako se “koristi” samo kratko. Haldane se više bavi razlozima koji leže iza tih signala (v. Marler 1967) i raznim primjerima datim u tekstu, npr. time kako insekti i ptice “zagrijavaju” krila prije poletanja te režanjem i podizanjem ili spuštanjem ušiju kod pasa kao signalima koji najavljuju radnju koja slijedi, poput bijega ili napada.

Drugi oblik komunikacije su “hemijski signali”. U tekstu se spominje da životinje mnogo bolje komuniciraju putem hemijskih receptora i mirisa i da ljudi, u poređenju s njima, imaju mnogo lošije čulo mirisa, mada mogu prepoznati niz isparljivih supstanci. Životinje klasificirane kao kopnene imaju istančan njuh, koji za njih predstavlja osnovni način raspoznavanja ovih signala. Kod ljudi, njuh nema toliki značaj jer su naši vizuelni i zvučni receptori mnogo razvijeniji i istančaniji, slično kao što je slučaj i kod ptica.

U svojim kasnijim istraživanjima Haldane (1955) tvrdi da su ljudi mnogo osjetljiviji na zvučne signale. Govorni jezik ima veću vrijednost u komunikaciji (bilo s drugim ljudima ili sa

životinjama) od pisanog jezika. Razvoj zvučnih signala je možda bio posebno važan kada vizuelni signali nisu bili dovoljni, npr. u mraku ili za komunikaciju bez potrebe za posmatranjem gestikulacije.

Ono po čemu se ljudi, između ostalog, razlikuju jeste naša sposobnost da komuniciramo o prošlosti i budućnosti, što, pored kreativnosti, čini najvažniju karakteristiku ljudskog jezika (v. Skinner 1957, Chomsky 1959). Životinje pamte, ali nemaju načina da prenesu “historijski slijed događaja” koje pamte. Benvenisteovo istraživanje je, stoga, poslužilo kao očigledan uvod u ovu tematiku, posebno zato što je neposrednije od Haldaneovog, koje je prilično fragmentirano u pogledu primjera i konkretnih ideja. Ono što možemo zaključiti iz saznanja koje su ljudi stekli istraživanjem i eksperimentima jeste da i životinje imaju sisteme komunikacije.

Reći da je bilo koji od njih složeniji ili manje složen od našeg pisanog ili govornog jezika samo otvara nova pitanja.

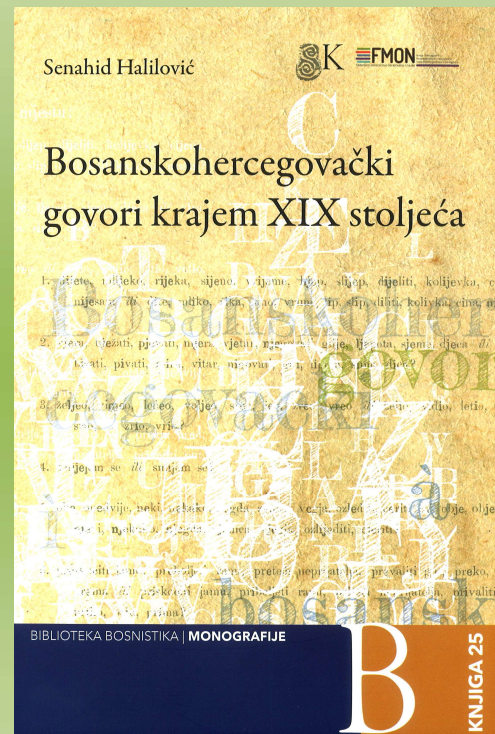
Sistemi koje druge životinje koriste u komunikaciji možda su rudimentarniji u konceptu, ali mogu biti veoma zahtjevni ili čak nedostižni u smislu izvedbe. Ljudsko biće ne može letjeti osmice pod određenim uglom u odnosu na položaj sunca iz prostog razloga što nemamo biološke pretpostavke za takvo nešto, kao što ni pčela ne može reći *Jao!* ili *Upravo sam diplomirala!*

I, konačno, sa životinjama se može komunicirati u određenoj mjeri, jer su neke ptice i čimpanze, naprimjer, u stanju da oponašaju riječi i razumiju njihovo značenje, odnosno ideju ili predmet koji označavaju. Komunikacija kao sposobnost da prenesemo misli, potrebe i želje drugima ili okruženju za živa bića predstavlja najvažniju sposobnost. Pored bioloških funkcija bez kojih život ne bi bio moguć, ove “funkcije duše” predstavljaju suštinske potrebe koje treba izraziti, bilo putem hemijskih, električnih, vizuelnih ili slušnih signala koji povezuju sva živa bića. ■

Literatura

- Benveniste, E. (1953). Animal Communication and Human Language: The Language of the Bees. *Diogenes*, 1(1), str. 1–7.
<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/039219215300100101>.
- Chomsky, N. (1959). A Review of B. F. Skinner’s Verbal Behavior. *Language*, 35, No. 1 (1959), pp. 26-58.
- Haldane, J. B. S. (1955). Animal Communication and the Origin of the Human Language. *Science Progress (1933-)*, 43(171), pp. 385–401. <http://www.jstor.org/stable/43415715>.
- Marler, P. (1967). Animal Communication Signals: We are beginning to understand how the structure of animal signals relates to the function they serve. *Science*, 157(3790), pp. 769–774. doi:10.1126/science.157.3790.769.
- Skinner, B. F. (1957) Verbal Behaviour. US: Copley Publishing Group.

Lingvazin preporučuje

Izdavač: Slavistički komitet, Sarajevo, 2023, 408 str.

Nekoliko napomena o dvosmislenosti nastaloj zbog redoslijeda riječi

Ukoliko pogledamo neke medijske članke i njihove naslove te određene objave na društvenim mrežama, shvatit ćemo da neispravan redoslijed riječi u rečenici može izazvati komičan efekt. Tako, naprimjer, u jednom članku stoji:

1. *Beba od mjesec i 10 dana danas je transportovana helikopterom Helikopterskog servisa Republike Srpske iz Beograda kući u Trebinje...* (URL1)

U vezi s ovom rečenicom čitalac se može pitati da li je beba iz Beograda, ili je Republika srpska iz Beograda, ili je, možda, beba transportovana iz Beograda. I, zaista, sva bi pitanja bila opravdana s obzirom na to da se konstrukcija *iz Beograda* nalazi na pogrešnom mjestu.

Neispravan red riječi pojavljuje se i u tekstovima koji govore o kozmetici i lijekovima, što također izaziva komičan efekt i zbunjuje čitaoca:

2. *Dermasel spa tečni sapun za ruke s lotusom...* (URL2)

Pored novinskih naslova i članaka, pažnju mogu privući i neispravno uvrštene riječi ili spojevi riječi na društvenim mrežama. U jednom oglasu stoji:

3. *Da li prodaje neko kućicu za pse iz Novog Sada?* (Slika 1)

Komentar koji je uslijedio glasi:

A zašto je bitno odakle je pas? Kakve veze ima da li je pas iz Novog Sada ili Surdulice, kućica je kućica (Slika 1)

Kupac, zapravo, nije tražio psa iz Novog Sada, već nekoga iz Novog Sada. Isto je i s oglasom:

4. *Kupujem 2 hrčka i kaveze za svoju djecu. Molim slike i cijenu. Hvala* (Slika 2)

Međutim, kako se autor ove objave nije dobro izrazio, uslijedio je komentar:

Hrčke imamo ali kaveze za djecu trenutno nemamo ako biste mogli sačekat par dana?! (Slika 2)

Komentar ne začuđuje, s obzirom na to da spoj riječi *iz Novog Sada* zaista i stoji uz riječ *pas*, što znači da se na nju i odnosi. Međutim – ne odnosi se.

U vezi s redom riječi koji izaziva dvosmislenost veoma je ilustrativna i sljedeća objava:

5. *Imate li preporučiti kremu za lice protiv dubokih bora i hidrataciju?* (Slika 3)

Čitalac može pomisliti da je riječ o licu koje djeluje protiv dubokih bora i licu za hidrataciju, što, naravno, nije slučaj.

Koje je rješenje? Nakon svih iznesenih problema u vezi s neispravnim uvrštavanjem riječi u rečenicu, nameće se pitanje: *Koje je rješenje?*, odnosno: *Na koji se način riječi ili spojevi riječi trebaju uvrstiti kako ne bi izazvali komičan efekt?*

Slika 1

Slika 2

U vezi s rečenicom (1) treba podsjetiti da glagol *transportovati* znači ‘prevoziti’. U pitanju je otpremanje od tačke A do tačke B – beba je transportovana iz Beograda kući, koja se nalazi u Trebinju. Spoj riječi *iz Beograda* u rečenici predstavlja mjesto, okolnost, a ta se okolnost odnosi na predikat. Jahić – Halilović – Palić (2000: 467) ističu da ono što u rečenici predstavlja mjesto treba postaviti iza predikata, pa rečenica treba izgledati ovako:

1a. *Beba od mjesec i 10 dana danas je transportovana iz Beograda kući u Trebinju helikopterom Helikopterskog servisa Republike srpske...*

U primjeru (2) možemo staviti zarez između konstrukcija *za ruke i s lotusom*, a zarez u tom slučaju znači da su obje konstrukcije ravnopravne i da se odnose na isto – na sapun, a ne jedna na drugu:

2a. *Dermasel spa tečni sapun za ruke, s lotusom.*

Što se tiče primjera (3) i (4), neispravno uvršteni određeni spojevi riječi izazvali su zbunjenost, ali i komičan efekat kod čitaoca. Konstrukciju *iz Novog Sada* treba premjestiti pored riječi *neko*, kako bi se znalo da se upravo na tu riječ i odnosi. Autor objave i tražio je nekoga iz Novog Sada, a ne psa iz Novog Sada. S druge strane, spoj riječi *za svoju djecu* ne odnosi se na kaveze, već na predikat *kupujem*. Najjednostavnije rješenje u ovom bi slučaju bilo konstrukciju *za svoju djecu* premjestiti na početak, na temelju čega će biti jasno da su kavezi za hrčke, a ne za djecu:

4a. *Za svoju djecu kupujem 2 hrčka i kaveze.*

Što se tiče primjera (5), dobro bi bilo konstrukciju *za hidrataciju* uvrstiti između riječi *kremu* i *lica*:

5a. *Imate li preporučiti kremu za hidrataciju lica i protiv dubokih bora?*

Također možemo i umjesto *hidrataciju* upotrijebiti *hidratantna* te staviti zarez nakon riječi *lice*:

5b. *Imate li preporučiti hidratantnu kremu za lice, protiv dubokih bora?*

Osim toga, treba napomenuti da je *krema za lice* ujedno i *krema protiv dubokih bora* – jer se bore ne mogu pojaviti ni na jednom dijelu tijela osim na licu. Stoga bi se konstrukcija *za lice* mogla i izbrisati, a na osnovu spoja riječi *protiv dubokih bora* znalo bi se da je posrijedi krema za lice:

5c. *Imate li preporučiti hidratantnu kremu protiv dubokih bora?*

Može se zaključiti da je veoma bitno ispravno uvrštavati riječi ili spojeve riječi u rečenicu kako bi se ona ispravno protumačila, a i kako se njom ne bi izazvao komičan efekat. To možemo vidjeti na svim primjerima, s tim što treba naglasiti da komičan efekat naročito dolazi do izražaja u primjerima (3) i (4). Čini se da su oni najbolji pokazatelji kako samo jedna konstrukcija koja nije na najboljem mjestu može zbuniti, ali i nasmijati čitaoca. Taj čitalac ne mora biti stručnjak za jezik da bi shvatio takvo što – treba biti samo govornik bosanskog jezika i razumjet će da nešto s redoslijedom riječi nije uredu. To smo mogli vidjeti na osnovu komentara ispod objava na Facebooku. Isto tako, prilikom komunikacije (bilo da je ona usmena ili pisana) važno je biti ekonomičan – sve ono što se ne mora kazati / napisati, neka se i ne kaže / ne napiše. Neekonomičnost može zbuniti čitaoca, preopteretiti njegov mozak viškom informacija i defokusirati ono što je u rečenici / tekstu bitno. To najjasnije možemo vidjeti u primjeru (5), gdje se mogla tražiti samo *krema protiv dubokih bora*, a ne i *krema za lice* i *protiv dubokih bora* – jer je u oba slučaja riječ o kremi za lice. Konačno, neizostavno je spomenuti upotrebu zareza. Naime, zarez je nekada veoma bitno upotrijebiti, jer on predstavlja ravnopravnost između rečeničnih članova, baš kao u primjeru (2). ■

Slika 3

Izvori i literatura

URL1 – <https://srpskainfo.com/beba-se-vratila-kuci-dijete-transportovano-iz-beograda-u-trebinje/amp/>, posjeta 8. 2. 2023.

URL2 – <https://www.mojaapoteka-webshop.net/Proizvodi/4110/DERMASEL-SPA-TECNI-SAPUN-ZA-RUKE-SA-LOTUSOM.shtml>, posjeta 8. 2. 2023.

Jahić, Dževad, Senahid Halilović, Ismail Palić (2000) *Gramatika bosanskog jezika*. Zenica: Dom štampe.

Kategorija živosti i pogreške u vezi s njom

Kratak pregled razvoja kategorije živosti u slavenskim jezicima

U kasnom praslavenskom razdoblju trorodnom sistemu dodala se nova dimenzija, značenjski motivirana gramatička opreka obosobljeno – neobosobljeno i / ili živo – neživo¹. U 15. stoljeću i početkom 16. stoljeća u svim slavenskim jezicima unutar muškog roda uspostavlja se opreka među živim i neživim imenicama. Dakle, početkom 16. stoljeća uspostavljen je sistem s četiri roda, odnosno s tri roda u kojem muški rod ima dva podroda: živi i neživi. Takav je sistem uglavnom sačuvan i do danas u bosanskom, hrvatskom, srpskom, slovenskom² i češkom³ jeziku. Žive i obosobljene imenice razlikovale su se od neživih i neobosobljenih imenica prema obilježju sinkretizma genitiva i akuzativa, za razliku od sinkretizma nominativa i akuzativa kod neživih i / ili neobosobljenih imenica. Prvi primjeri sinkretizma genitiva i akuzativa pojavili su se kod pridjeva, participa i zamjenica⁴, a glavni razlog pojavljivanja genitivno-akuzativnog sinkretizma proizlazi iz potrebe razlikovanja subjekta i izravnog objekta u rečenici (usp. Mihaljević 2014: 16–20). Razlikovanje subjekta od objekta u jeziku svoju važnost potvrđuje ako se u obzir uzme povijest pojave izjednačavanja akuzativnog oblika s genitivnim: kada se u praslavenskom jeziku, zbog fonoloških promjena, izgubila morfološka razlika između subjekta i objekta, ona je ponovo uspostavljena, i to na račun gubljenja morfološke razlike između genitiva i akuzativa (Kordić 1993: 105, prema Vince-Marinac 1990: 144). “Žive” imenice, a posebno obosobljene, jedine su koje mogu imati i semantičku ulogu vršioca i trpioca radnje, što znači da se mogu istovremeno pojaviti i kao subjekti i kao objekti u rečenici. S obzirom na to da su se oblici nominativa i akuzativa imenica muškog roda o-osnova izjednačili, u primjerima kao što je starocrkvenoslavenska rečenica *Сынъ свои ljubitiь отъць* nemoguće je odrediti ko je vršilac, a ko trpilac radnje. Niz morfoloških promjena izazvala je težnja da se ponovo uspostavi morfološka razlika između nominativa i akuzativa “živih” imenica muškog roda te da se na taj način otkloni smetnja u komunikaciji. To je postignuto zamjenom akuzativnih oblika, koji su bili jednaki nominativnim, oblicima genitiva. Jedini položaj na kojem su genitiv i akuzativ mogli biti funkcionalno suprotstavljeni, zbog čega bi moglo doći do nejasnoće i smetnje u komunikaciji, bio je položaj izravnog objekta na kojem

¹ U starocrkvenoslavenskom jeziku kategorija živosti zahvatila je samo odrasle, zdrave i slobodne osobe. Izjednačavanje nominativa i akuzativa nije posebno djelovalo na nežive imenice koje u rečenici, ukoliko se ne personificiraju, ne mogu imati ulogu vršioca radnje (usp. Mihaljević 2014: 18).

² U slovenskom jeziku razlikuju se dvije vrste imenica muškog roda – jedne označavaju nešto živo, tj. ljude i životinje (npr. *človek, oče, zdravnik, orel, konj*), a druge označavaju sve ostalo (npr. *kamen, svet, svetilnik*). Prva skupina ima akuzativ jednak genitivu (A = G: *človeka, očeta, zdravnika, orla, konja*), a druga akuzativ jednak nominativu (A = N: *kamen, svet, svetilnik*) (usp. Toporišič 2000: 277).

³ U češkom jeziku imenice koje označavaju nešto živo također su podložne genitivno-akuzativnom sinkretizmu: N *pán* / G *pána* = A *pána*; a imenice koje označavaju nešto neživo podložne su nominativno-akuzativnom sinkretizmu: N *hrad* = A *hrad* ili N *plod* = A *plod* (usp. Doljanin 2011: 14–15).

⁴ Prvi primjeri genitivno-akuzativnog sinkretizma u množini potvrđeni su već u mlađim starocrkvenoslavenskim tekstovima, ali riječ je samo o nekoliko primjera, koji su ili poimeničeni pridjevi ili lične zamjenice, npr.: *vséhъ bolęštihъ i cęli* ili *vъprosi ihъ* (usp. Mihaljević 2014: 19).

se partitivno značenje izražavalo genitivom⁵, a to kod “živih” imenica nije moglo biti problematično, jer one ne mogu imati partitivno značenje pa, prema tome, nije moglo biti ni smetnje u komunikaciji (Mihaljević 2014: 18). Tako je prethodno sporna rečenica *Synъ svoi ljubitъ otъca* promijenjena u rečenicu *Synъ svoi ljubitъ otъca*, gdje postoji jasna razlika u obliku subjekta i objekta.

O kategoriji živosti u savremenom bosanskom jeziku

Kategorija živosti, odnosno kategorija živo / neživo, gramatička je kategorija kojom se iskazuje obilježje živosti / neživosti i svojstvena je nekim imenicama muškog roda u jednini. Ostvaruje se razlikom u nastavcima imenica muškog roda a-vrste u akuzativu jednine. Tako imenice muškog roda koje označavaju nešto živo imaju akuzativ jednine jednak genitivu, a imenice muškog roda koje označavaju nešto neživo imaju akuzativ jednine jednak nominativu: *Slušam učenika kako govori / Slušam izvor kako žubori*. Navedeno vrijedi i kada biće (više) nije živo: *Vojnici su s tugom podigli mrtvaca s trave*. Imenice koje označavaju biljke ili skupove živih bića (npr. orah, ljiljan, badem, narod, čopor, odred) ponašaju se kao imenice za neživo, a višeznačne imenice koje označavaju i nešto živo i nešto neživo (npr. član, glasnik) u akuzativu jednine imaju oblik prema značenju: *Pročitali su sporni član zakona / Upoznali su vrijednog člana grupe* (Jahić – Halilović – Palić 2000: 199–200).

Obilježje živosti / neživosti imenica prenosi se i na odredbe koje stoje uz imenice: pridjeve, zamjenice ili brojeve. Kada imenica na koju se pridjev odnosi označava nešto neživo, oblik akuzativa jednak je nominativu: *Vidim plav cvijet* (neodređeni pridjevski vid) i *Vidim plavi cvijet* (određeni pridjevski vid), a kada imenica na koju se pridjev odnosi označava nešto živo, akuzativ je jednak genitivu: *Vidim plava dječaka* (neodređeni pridjevski vid) i *Vidim plavog(a) dječaka* (određeni pridjevski vid). Isto vrijedi i za zamjenicu ili broj koji stoji uz imenicu: *Vidim njegovog dječaka* i *Vidim njegov cvijet*; *vidim drugog dječaka / drugi cvijet*. Ukoliko se imenica izostavi, odredba koja stoji uz imenicu ostaje u istom obliku u kojem se pojavljuje uz imenicu kada ona nije izostavljena: *Vidim poznatog(a) dječaka, a vidim i nepoznatog(a)* i *Vidim lijep cvijet, a vidim i ružan*.

Kategorija živo / neživo iskazuje se i akuzativom jednine odnosne zamjenice muškog roda *koji / kojeg(a)*, pri čemu se oblik *koji* odnosi na imenice koje označavaju nešto neživo, a oblik *kojeg(a)* na imenice koje označavaju nešto živo: *Vidio sam cvijet koji je lijepo mirisao / Vidio sam dječaka kojeg sam poznavao*.

Prikaz najčešćih grešaka

Izjednačavanje akuzativnog oblika s genitivnim i kod imenica muškog roda koje označavaju nešto neživo naročito je često prilikom upotrebe odnosne zamjenice *koji*, pri čemu se umjesto oblika *koji* u akuzativu jednine za imenice koje označavaju nešto neživo nerijetko upotrijebi oblik akuzativa jednine za imenice koje označavaju nešto živo, tj. oblik *kojeg(a)*. Da bi se pokazala rasprostranjenost ovakvih grešaka, uzeti su pojedinačni primjeri iz sredstava javnog oglašavanja, s portala *Dnevni avaz* i *Oslobođenje*. Na portalu *Dnevni avaz*, između ostalog, napisana je sljedeća rečenica: *On je najavio da bi se na narednoj sjednici Vlade Brčko distrikta BiH moglo govoriti o formiranju njihovog pregova-*

⁵ Izravni objekt u slavenskim jezicima izražava se genitivom u sljedećim okolnostima: iza negacije: *Ne jedem mesa i ne pijem vina*, kad je riječ o partitivnom genitivu: *Hoću mlijeka!*, kao objekt uz povratne glagole i neke druge glagole koji ga inherentno zahtijevaju kao padež objekta: *Bojim se oluje* (usp. Mihaljević 2014: 35). Izravni objekt ne trpi genitiv ako on nije opravdan kojim od formalnih ili semantičkih faktora, od kojih je jedan “zanimikani glagol” (usp. Vince 2008: 615–626).

račkog tima koji će imati zadatak da uz predstavnike Sindikata i Udruženja poslodavaca Brčko distrikta počne pregovore o donošenju Opšteg kolektivnog ugovora za **kojeg** očekuje da bi se mogao usvojiti do kraja prvog kvartala ove godine, pri čemu se oblik odnosne zamjenice u akuzativu jednine za imenice koje označavaju živa bića *kojeg* našao umjesto oblika odnosne zamjenice u akuzativu jednine za imenice koje označavaju nešto neživo: *koji*. S obzirom na to da se odnosna zamjenica u ovom slučaju odnosi na imenicu koja označava nešto neživo (ugovor), pravilno je upotrijebiti oblik *koji*.

Ista pogreška prisutna je i u tekstu s portala *Oslobođenje*: *Peštalić je rekao da velikosrpska politika pokušava skrenuti fokus s dženaze, genocida i žrtava genocida **kojeg** je ona uzrokovala i počinila*. S obzirom na to da imenica *genocid* ne označava nešto živo, oblik odnosne zamjenice akuzativa jednine *kojeg* pogrešno je upotrijebljen umjesto oblika odnosne zamjenice kojim se označava nešto neživo: *koji*.

Dakle, navedeni primjeri izabrani su kao reprezentativni između niza sličnih pogrešaka, a cilj je bio skrenuti pažnju na rasprostranjenost ovakve vrste pogrešaka, koje su svoju primjenu našle i u sredstvima javnog oglašavanja.

Zaključak

Kategorija živosti svojstvena je imenicama muškog roda a-vrste u jednini, a ostvaruje se razlikom u nastavcima imenica muškog roda u akuzativu jednine. Tako genitiv i akuzativ kod imenica muškog roda koje znače nešto živo imaju isti oblik, dok imenice muškog roda koje znače nešto neživo podliježu nominativno-akuzativnom sinkretizmu. Glavni razlog razvijanja sinkretizma leži u potrebi da se morfološkim sredstvima razdvoji subjekt i objekt, što je presudno onda kada kontekst nije dovoljan da se razluči jedno od drugog. Međutim, sve više se javlja tendencija za izjednačavanjem genitiva i akuzativa pri upotrebi odnosne zamjenice muškog roda *koji* i kod imenica koje označavaju nešto neživo. Umjesto oblika *koji* u akuzativu jednine za imenice koje označavaju nešto neživo često se upotrijebi oblik akuzativa jednine za imenice koje označavaju nešto živo, tj. oblik *kojeg(a)*. ■

Izvori

<https://avaz.ba/vijesti/bih/890098/sindikatocekuje-usvajanje-kolektivnog-ugovora-za-teritoriju-distrikta-do-kraja-prvog-kvartala-2024> (posjećeno 19. 3. 2024)

<https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/pestalic-velikosrpska-politika-zeli-skrenuti-fokus-s-dzenaze-genocida-i-zrtava-genocida-875356> (posjećeno 19. 3. 2024)

Literatura

Doljanin, A. (2011), “Sklonidbeni sustav imenica muškoga i srednjega roda u slavenskim jezicima”, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Osijek.

Jahić, Dž.; Halilović, S.; Palić, I. (2000), *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica.

Kordić, S. (1993), “Koji i kojega”, *Jezik: Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 40/4, 103–108.

Mihaljević, M. (2014), *Slavenska poredbena gramatika, 2. dio: Morfologija, Prozodija, Slavenska pradomovina*, Školska knjiga, Zagreb.

Toporišič, J. (2000), *Slovenska slovnica*, Založba Obzorja, Maribor.

Vince, J. (2008), “Uzmak genitiva izravnoga objekta”, u: *Slovo*, sv. 56–57, 615–626.

Konferencija o Bosanskom jeziku kao temelju dvojezičnosti

Dana 19. 11. 2023. godine u prostorijama gimnazije u Koldingu održana je Konferencija o Bosanskom jeziku kao temelju dvojezičnosti. Organizator ove izuzetno značajne konferencije bio je Odbor bosanskih učitelja u Danskoj (OBHU). Konferenciji su prisustvovali učitelji Bosanskog jezika u školama u Danskoj, roditelji učenika i pozvani gosti. Na početku rada Konferencije prisutne je prigodnim riječima pozdravio Hans Holmar, predsjednik Odbora za djecu i obrazovanje u Komuni Kolding. Pri tome je naglasio značaj ovakvih skupova i zaželio uspješan rad učesnicima Konferencije. Nakon toga je Jasna Hasanbašić, predsjednica OBHU, govorila o radu, rezultatima i iskustvima u nastavi Bosanskog jezika. Gošća iz Švedske prof. Amela Isanović održala je predavanje “Mitovi i predrasude o višejezičnosti – istraživanje”. Bilo je to izuzetno kvalitetno i nadahnuto predavanje, a predavačica je više od jednog sata držala pažnju prisutnih, koji su joj se na kraju iskreno zahvalili. Poslije toga uslijedilo je obraćanje nastavnika, roditelja djece koja pohađaju nastavu Bosanskog jezika i gostiju. Nakon pauze organiziran je rad po grupama u obliku radionica, gdje su prisutni podijeljeni u sedam grupa diskutirali o nastavi Bosanskog jezika u Danskoj i problemima koji je prate. Na kraju su predstavnici grupa iznijeli stavove i mišljenja koji trebaju poslužiti još kvalitetnijem organiziranju nastave Bosanskog jezika. ■

Detalji s Konferencije

Srednjim putem kroz pravopisni labirint*

Teško je zamisliti savremenog čovjeka čiji je život organiziran tako da nema potrebe da čita i piše. Ako postoje osobe koje žive tako, sigurno im ne treba nikakav pravopis. Bez problema mogu biti potpuno *nepismene*. Svi ostali, međutim, *moraju* čitati i pisati. Takvi često osjećaju nesigurnost kada imaju potrebu napisati *bilo šta* i pritom *preuzeti odgovornost za to što pišu*. Može izgledati paradoksalno činjenica da obično više nesigurnosti izaziva pitanje *kako treba napisati* nego *šta treba napisati*, ali – to je tako. Neko, naravno, može napisati grafit ili anonimnu poruku bez razmišljanja o načinu na koji piše, ali ako ima imalo *odgovornosti*, ako tekstom želi *bilo šta postići*, razmišljat će i o tome *kako će pisati*.

O tome će još više razmišljati oni kojima je *posao* da pišu i pisanjem djeluju na veću zajednicu, kakvi su, naprimjer, književnici, medijski djelatnici, naučnici, kreatori reklama, dizajneri novčanica ili političari, prvenstveno zakonodavci. Bogatstvo izražajnih mogućnosti jezika pritom može biti “dvo-sjekli mač”: može biti blagoslov za književnika, ali može biti uzrok glavobolje za onoga koji, po prirodi posla, mora odabrati samo jedno rješenje – zakonodavca, dizajnera novčanice ili glasačkog listića, naprimjer. Korisnici jezika nerijetko se pred mogućnošću jezičkog izbora osjećaju kao pred ulazom u *labirint* – vide “previše” načina da se izraze, a ne znaju koji je pravi. Takva ih (ne)prilika može potaknuti da budu lijeni i biraju rješenja *nasumično*, ali i da se ugledaju na kakve *uzore* ili da potraže kakav-takav *savjet*. Nasumični izbor i pouzdanje u vlastiti osjećaj za jezik korisnike jezika mogu dovesti do najboljeg rješenja uprkos nesigurnosti – *slučajno*. A uzori i savjetodavci mogu biti dobri i loši. Ako su uzori i savjetnici dobri, zlata su vrijedni. S druge strane, ako imamo uzore i savjetnike koji imaju *manje znanja*, a *više samopouzdanja* od nas, to sigurno ne može biti dobro za naš tekst.

Ko hoće pisati dobro, bez nagađanja, mora gledati u dobre uzore i tražiti savjete od pouzdanih savjetnika. *Bosanski pravopis* Refika Bulića knjiga je na koju se svaki moderni korisnik bosanskog jezika bez sumnje može osloniti u svakoj situaciji kada ima pravopisnu dilemu. Za razliku od mnogih normativnih priručnika, ova knjiga nikome ne sugerira *kako treba misliti*, već kako vlastitu misao *korektno napisati*. Stoga se u *Bosanskom pravopisu* ne koristi izraz *pravopisno pravilo*, nego *pravopisna preporuka*.

Budući da je ovo *prvi* pravopis bosanskog jezika s *akcentiranim* pravopisnim rječnikom, predstavlja dragocjen doprinos stabilizaciji ortoepske norme savremenoga bosanskog jezika te nezamjenjiv stručni resurs svima koji na standardnome bosanskom jeziku *hoće* (ili zbog prirode posla *moraju*) ne samo pisati nego i govoriti.

Standardni je jezik, kako nas uči teorija, po svojoj prirodi konzervativna pojava. Jezik se neumitno mijenja i razvija, a standardizacijom se donekle želi spriječiti “nekontroliran razvoj”, tako što se korisnicima jezika preporučuju rješenja i oblici koji su već *razvijeni, ustaljeni, neutralni* te uživaju *prestiz* u značajnom dijelu jezičke zajednice. Međutim, i – nažalost – često su konzervativni i standardnojezički priručnici. Oni nekad nastaju kao reakcija na neke druge priručnike, “boluju” od uspoređivanja i odmjerenja, što ih dovodi do toga da ne mogu postati ništa više od puke reakcije na druge. Katkad se ne usuđuju napraviti značajan odmak pravopisnih navika iz prethodnih stoljeća, dok istodobno izbjegavaju preporučiti sasvim prirodne savremene dublete. To zna biti veoma demotivirajuće za moderne korisnike jezika, jer ne uvažava njihovo iskustvo i potrebe.

Bosanski pravopis Refika Bulića, s druge strane, ima u vidu raširenost pojedinih rješenja, tradiciju pisanja, gramatičke karakteristike pojedinih riječi, simboličku vrijednost određenih rješenja te mnoge nove potrebe koje se pojavljuju pred onima koji pišu na bosanskom jeziku. Ukratko se može opisati kao *moderan, opsežan i praktičan*.

* Tekst je prvobitno objavljen kao predgovor *Bosanskom pravopisu* Refika Bulića (Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli, Tuzla, 2022, 1144 str.).

Moderan je po tome što se prilikom čitanja njegova teksta u svakom trenutku osjeća da je namijenjen *savremenom korisniku* bosanskog jezika. Pritom ne zanemaruje *tradiciju*, ali se ona ne doživljava kao ono čemu treba težiti niti nešto što je u suprotnosti s modernim, već kao jedan od činilaca koji su djelovali na savremeno stanje i kao takva ne treba biti zanemarena. Ovdje dolazi u misao poređenje s vožnjom automobila: vozač koji misli *na svoje dobro* prvenstveno gleda naprijed (budućnost), a povremeno u ogledalima provjerava kakvo je stanje iza njega (tradicija).

Bosanski pravopis Refika Bulića obaseže preko 1.100 stranica. *Pravopisne preporuke* razrađene su u 1242 tačke, a *Pravopisni rječnik* obuhvaća oko 50.000 odrednica. U njima su *detaljno* predstavljeni svi poznati pravopisni problemi i nedoumice te je ukazano na njihova *najprimjerenija* i *najprestižnija* rješenja. U *Pravopisnim preporukama* i *Pravopisnom rječniku* tretira se mnoštvo novih jezičkih pojava, koje tek *odnedavno* predstavljaju pravopisne nedoumice te nisu bile opisivane u ranijim pravopisima.

Uprkos imponzantnoj veličini, koja izgleda još veća kad se uzme u obzir da je cijeli tekst napisao i *iskontrolirao* jedan autor, *Bosanski pravopis* Refika Bulića veoma je pregledan i lahak za snalaženje. Tekst *Pravopisnih preporuka* i *Pravopisni rječnik* sadrže potrebne poveznice i upute za lakše snalaženje i orijentaciju prilikom čitanja.

Prema strukturi i namjeni, *Bosanski pravopis* Refika Bulića svrstava se u *opće pravopise*, u kojima se teže razraditi sve nedoumice koje se mogu pojaviti prilikom pisanja standardnim jezikom. Pravopisna norma bosanskog jezika bila je ranije predmet nekoliko kvalitetom, kvantitetom i namjenom različitih priručnika, od kojih su neki školski (kratki, ograničena dometa, zasnovani na općim), komparativni (na osnovu različitih kriterija vrednuju pravopisna rješenja u više izvora), mješoviti (predstavljaju normu bosanskog jezika skupa s normom hrvatskog i srpskog jezika iz razloga koji mogu biti svakojaki), avanturistički (zalažu se za "fantastična" rješenja koja nemaju uporište ni u tradiciji ni u savremenoj praksi), a neki su i opći. *Bosanski pravopis* ugrađuje se u tu tradiciju ne kao reakcija na bilo koji od njih, već kao nov i jedinstven stručni doprinos koji ima cilj da *bolje služi* korisnicima, a potom i da *više doprinese* razvoju i stabilizaciji pravopisne i akcenatske norme bosanskog jezika.

Njegove glavne prednosti u odnosu na prethodne pravopisne priručnike jesu preciznije, preglednije i detaljnije obrazložene preporuke, veći broj primjera, reprezentativniji izbor izvora iz kojih potječu primjeri, opsežniji pravopisni rječnik i, naravno, činjenica da je *Pravopisni rječnik* akcentiran. *Bosanski pravopis* Refika Bulića, kako je spomenuto, prvi je pravopis bosanskog jezika koji ima akcentiran pravopisni rječnik i u tom smislu postavlja nove standarde za buduće normativne izvore. Jedna od uočljivijih prednosti *Bosanskog pravopisa* Refika Bulića jeste razrješavanje mnogih pravopisnih dilema koje se pojavljuju ako se piše ćirilicom, čemu se u ranijim pravopisnim izvorima jednostavno nije posvećivala pažnja.

Osim pravopisa raznih vrsta, bosanski standardni jezik bio je također tema manjeg broja naučnih radova, ali znatno većeg broja popularnih i medijskih tekstova i, nažalost, bezbroj proizvoljnih ocjena na društvenim mrežama ili neukim usmenim raspravama većeg ili manjeg dometa. Takve su ocjene i rasprave, kao i nestručni i pristrani medijski napisi, doprinijele širenju različitih mitova o pravopisu i njegovoj ulozi u funkcioniranju jezika i društva, tako da se pravopisi nikad ne mogu objaviti i "pustiti u promet" u neutralnu sredinu, već se uvijek predstavljaju ljudima koji već imaju vlastiti stav o pisanju i od pravopisa očekuju ne savjet i uputu, već potvrdu vlastitih uvjerenja. Od predrasuda i širenja mitova nisu čisti ni sami filolozi. Nerijetko se mogu čitati ili čuti stavovi da pravopis ne može biti autorsko djelo, da jedan čovjek ne može pisati pravopis, da pravopis nastaje konsenzusom stručnjaka, da oni koji pišu pravopise moraju imati dopuštenje s nekih "visokih" mjesta, da o pravopisu treba da odlučuju poznati književnici, da je pravopis zakon, da pravopis moraju praviti institucije... Oni koji šire mitove o bosanskom jeziku i pravopisu čine to radi vlastitih interesa.

Bosanski pravopis Refika Bulića opovrgava sve navedene mitove. Iza njega ne stoje blagoslovi ni "rukopoloženja" različitih politika, već stručnost, iskustvo, predanost razvoju kulture bosanskog jezika i *mного mukotrpnog rada*. A u njemu – *kvalitet*. O tome svjedočim i sa zadovoljstvom preporučujem *Bosanski pravopis* Refika Bulića čitalačkoj publici koja je bar jednom u životu imala priliku da stoji pred ulazom u labirint pisanja i pita se kojim putem da krene. *Bosanski pravopis* Refika Bulića povest će ih *srednjim, najboljim putem*. ■

Mija MICHELIZZA

Prijevod sa slovenskog

Halid BULIĆ

Dan kada rječnici slave...*

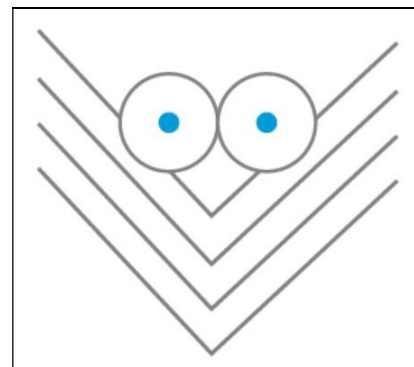
Rječnici, međunarodni dani i Webster

Bilo je to početkom ljeta 2000. godine u nekom kafiću na željezničkoj stanici u Barceloni. Čekajući polazak voza, na početku jednomjesečnog putovanja po Iberijskom poluo-toku, s prijateljicom, s kojom sam upravo završila prvu godinu studija, pila sam kahvu. U jednom smo trenutku začule čudan zvuk klizanja. Kada smo pogledale prema podu, primijetile smo kako nam jedan “dugoprsti” pokušava

izmaknuti ruksak koji smo imale na podu i u kome smo imale – barem nam se u tom trenutku činilo – životno važne stvari, kao što su bilješke za ispite i dvojezični rječnik. Priča nam je posebno ostala u sjećanju, jer smo se kasnije mnogo puta šalile kako bismo preživjele taj mjesec dana u Španiji bez tih stvari, iako smo znale da je Barcelona mjesto poznato po tome što su u njoj mnogi ostali bez mnogo elementarnijih stvari za putovanje i boravak u inozemstvu. Kolika je važnost rječnika, shvatila sam i kad sam se iz sigurnog utočišta studentskog doma preselila u unajmljeni stan, jer sam tada prvi put postala svjesna ukupnosti svoje imovine. Prilikom pakiranja ubrzo mi je postalo jasno da su najveću vrijednost (tada i finansijsku) imali razni rječnici i drugi jezični priručnici. Danas su nam rječnici neizostavni suputnici na računaru, telefonu i drugim elektroničkim uređajima, iako je dojam da se upotrebom elektroničkih uređaja krećemo između Scile i Haribde, naročito zbog svih negativnih društvenih strana koje donosi (pretjerana) upotreba ovih uređaja, što nam, naravno, ujedno i pojednostavljuje mnoge poslove vezane uz administraciju, vođenje finansija itd. Stoga važnost i vrijednost rječnika i njihova dostupnost u kakofoniji mnoštva funkcija elektroničkih uređaja možda i nisu tako očite. I zato moramo biti posebno svjesni mogućnosti, uglavnom besplatnih, koje nam rječnici danas pružaju. Svoje dane imaju pice (9. februar), peškiri (25. maj), znamo za Dan šetnje zombija (26. septembra), u Sloveniji čak slavimo Dan prženih krompirića (8. septembra) i vjerojatno je bilo samo pitanje vremena kada ćemo početi aktivnije obilježavati Međunarodni dan rječnika.

Međunarodnim danom rječnika proglašen je 16. oktobar – dan kada je rođen slavni američki leksikograf Noah Webster. Godine 1828. objavljen je njegov rječnik *An American Dictionary of the English Language*, koji je sadržavao oko 70.000 riječi. Webster je u svom rječniku utvrdio mnoge pravopisne i jezične osobitosti američkog engleskog u odnosu na britanski engleski, npr. umjesto *flavour* uveo je američki *flavor*, umjesto *recognise* – *recognize* itd., a bilo je i razlika u tumačenjima značenja pojedinih riječi. Svojim je radom istaknuo važnost stvarnih primjera iz tekstova u rječnicima, što su još uvijek važne smjerice za savremenu leksikografiju. Nakon Websterove smrti njegovu su ostavštinu preuzela braća George i Charles Merriam. Kompanija i dalje izdaje jedan od najpoznatijih savremenih američkih rječnika *Merriam-Webster*, koji svojim imenom naglašava povijesnu povezanost sa slavnim leksikografom.

* Prilog je nastao u okviru programa P6-0038, koji finansira ARIS, i projekta 3340-22-144002, koji finansira Ministarstvo za kulturu Republike Slovenije.

Međunarodni dan rječnika u Sloveniji

Inicirali smo organizaciju događaja povodom Međunarodnog dana rječnika i započeli s manifestacijom 2019. godine u Sekciji za leksiku, koja djeluje u okviru Saveza društava Slavističko društvo Slovenije. Organizaciju su preuzeli istraživači ZRC SAZU i Filozofskog fakulteta Univerziteta u Ljubljani, i to dr. Nina Ledinek, prof. dr. Andreja Žele, Rok Mrvič i dr. Mija Michelizza. Tri godine kasnije ZRC SAZU pridružio se kao suorganizator manifestacije – kao organizacija pod čijim je okriljem najveći slovenski institut koji se bavi leksikografijom, tj. Institut za slovenski jezik *Fran Ramovš*.

Iako je riječ o Međunarodnom danu rječnika, ovaj je praznik u Sloveniji zaživio na posve jedinstven način, kakav, koliko znamo, nije poznat u drugim zemljama. Od prve godine sva događanja u sklopu obilježavanja Međunarodnog dana rječnika usmjerena su prema široj javnosti i potpuno su besplatna za posjetitelje, a osnovna je ideja širenje entuzijazma za korištenjem rječnika i podizanje svijesti o važnosti njihova korištenja, čime na jednostavan i zanimljiv način obogaćujemo svoj vokabular te opće poznavanje jezika i njihovih zakonitosti.

Kada smo 2019. godine prvi put organizirali manifestaciju povodom Međunarodnog dana rječnika, povezali smo se s Vodnikovom domaćijom u Šiški u Ljubljani, koja nas je ljubazno ugostila prvog dana, kada smo organizirali okrugli sto o temi rječnika i leksikografije, nakon čega je uslijedila pozorišna predstava o Valentinu Vodniku, koji je bio svestrani kulturni djelatnik, između ostalog i leksikograf. Zanimljiv je podatak da osim leksikografskog iskustva s Noahom Websterom dijeli i godinu rođenja. Predstavu pod nazivom *Ljubljanski vodnik našel Vodnika* omogućila je Ustanova patra Stanislava Škrapca. Drugi dan manifestacije bio je posvećen rječničkim radionicama za prevoditelje, lektore i nastavnike, koje su održane na Institutu za slovenski jezik *Fran Ramovš* ZRC SAZU, a organizirali smo i dan otvorenih vrata s obilascima i prezentacijama Dijalektološke i Terminološke sekcije i Sekcije za historiju slovenskog jezika.

Godinu 2020. obilježila je epidemija, što se odrazilo i na organizaciju događaja povodom Međunarodnog dana rječnika, jer smo cijeli događaj prenijeli na internet. Budući da je te godine bila pedesetogodišnjica izlaska prve knjige *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ), na stranicama Saveza društava Slavistično društvo Slovenije u čast jubileja objavili smo snimke savjetovanja o korištenju SSKJ, koje su 1970. godine organizirale saradnice i saradnici na rječniku u nastajanju. Snimci su digitalizirani u Arhivu RTV Slovenije. Komentar značaja ovog opsežnog rječničkog posla dao je gospodin Jakob Müller, urednik i član glavnoga uredničkog odbora SSKJ. Organiziran je okrugli sto o rječnicima u obrazovnom procesu, a poslušali smo i prezentacije tada novih portala *Franček* (rječnički portal za najmlađe) i *Slovenščina na dlani* (inovativno i interaktivno e-okruženje za učenje, namijenjeno obogaćivanju nastave slovenskog jezika za učenike i učenice posljednje trijade osnovne škole te učenike i učenice srednjih škola). Drugi dan uslijedilo je šest predavanja o rječničkim i leksikografskim temama. Prvi put je Međunarodni dan rječnika doista postao *međunarodni* i u Sloveniji, jer smo uz pomoć tehnologije mogli imati veći broj pratilaca iz inozemstva – od prevoditelja koji rade u raznim institucijama u Evropi, do studenata i studentica koji uče slovenski kao drugi ili strani jezik. Prvi put smo imali i čast slušati gošću iz inozemstva. Pridružila nam se dr. Hana Mžourková s Instituta za češki jezik u Pragu (Češka Republika).

Detalji s manifestacije

Detalji s manifestacije

Usljedio je obilježavanje Međunarodnog dana rječnika u oktobru 2022. godine, koje smo nazvali *Rječnici jučer, danas, sutra*, kada smo se zajedno sa sudionicima osvrnuli na prošlost, analizirali trenutno stanje rječnika i pogledali u budućnost. I te smo godine u konferencijskom dijelu imali sedam predavanja i niz predstavljanja novosti. Gost iz inozemstva bio je dr. David Blažek sa Slavističkog instituta u Pragu (Češka Republika). U prostorijama Vodnikove domačije, u kontekstu elektronskog znanstvenog izdavaštva, razgovarali smo o dva veoma zapažena otkrića na području slovenskog jezika do kojih su nedavno došli naši istraživači, i to o zapisu staroslovenskih brojeva od 1 do 10 iz Heiligenkreušskog rukopisa iz 12. stoljeća i o Rudbeckovu višejezičnom rječniku iz 17. stoljeća, koji sadrži i slovenski jezik. Iste se godine održao još jedan okrugli sto, ovoga puta posvećen korisnicima jezika – nazvali smo ga *Slovar – čuvar, krmar, šušmar ali ... car?*, gdje smo uz prevoditeljicu, novinarku, književnika i *stand-up* komičara, u Atriju ZRC-a provjerili status rječnika među korisnicima. Pozvali smo ih kako bismo bolje razumjeli potrebe i želje korisnika, odnosno šire javnosti, s ciljem da nam iz prve ruke predstavimo svoje poglede na rječnike.

Ovogodišnje, peto po redu izdanje praznika rječnika pod nazivom *Rječnici na obroncima našeg prostora, vremena i društva* proteklo je u ustaljenom obliku *online* konferencije sa sedam predavanja i predstavljanja rječničkih novosti, i ovoga puta s gostom iz inozemstva. Svojim izlaganjem počastio nas je prof. dr. Marc L. Greenberg sa Univerziteta u Kansasu (SAD). Spomenimo barem još predstavljanje povodom 10. obljetnice izlaska *Slovarja novejšega besedja slovenskega jezika*, kada smo s glavnim urednicima dr. Aleksandrom Bizjak Končar i prof. dr. Markom Snojem saznali pozadinu nastanka tog rječnika. Ponovili smo i dobro prihvaćeni okrugli sto iz prethodne godine pod nazivom *Slovar – čuvar, krmar, šušmar ali ... car?*, sa (naravno, drugim) korisnicima rječnika. Ovaj su put s nama bili radijska novinarka, književnica i direktor marketinške agencije. U suradnji s Vodnikovom domačijom organizirali smo prezentaciju studentskog projekta o frazama iz kraja Pišce, odnosno o slikovitom izražavanju u zavičajnom govoru Maksa Pleteršnika. Ove nas je godine u programsko-organizacijskom odboru manifestacije povodom Međunarodnog dana rječnika razveselila i nova razigrana cjelovita grafička slika, koju je osmislila Nina Semolič iz Založbe ZRC. U protekle dvije godine Međunarodni dan rječnika održavao se uz financijsku potporu Ministarstva kulture Republike Slovenije i Javne agencije za knjigu Republike Slovenije.

O značaju rječničkog praznika i planovima za budućnost

Savez društava Slavistično društvo Slovenije ima široku društvenu djelatnost, jer sa svojim regionalnim društvima djeluje u svim dijelovima Slovenije, a u njegovu okrilju djeluju i sekcije koje pokrivaju različite oblasti. Nipošto nije slučajno da se ideja o obilježavanju praznika rječnika rodila u slavističkom društvu, jer je jedan od glavnih ciljeva organizatora uključivanje svih institucija koje se u Sloveniji bave istraživanjem rječnika i leksikografijom. Stoga želimo privući i istraživače i istraživačice iz inozemstva. Kao što smo već spomenuli, svake godine pozovemo barem jednog stranog gosta – možda ideja padne na plodno tlo pa se koncept praznika rječnika, koji smo razvili u Sloveniji, proširi i na druge zemlje. Obilježavanje je svake godine medijski veoma dobro popraćeno u Sloveniji, a različitim akcijama pridružuju se i izdavačke kuće koje nude popuste na kupovinu rječnika i drugih jezičnih priručnika. Želja za budućnost je aktivnije uključiti škole i jednodnevnim aktivnostima potaknuti najmlađe na aktivno korištenje rječnika i drugih jezičnih priručnika. Svrha je lingvista i lingvistkinja stvaranje priručnika koji rješavaju jezičke probleme ljudi, a ne stvaranje norme radi same norme. Godišnjim obilježavanjem Međunarodnog dana rječnika želimo potaknuti korištenje rječnika u široj javnosti, pokazati gdje pronaći provjerene informacije o riječima i pomoći proširiti horizonte. Želimo osvijestiti da rječnik nipošto (više) nije stvar prestiža ili možda samo dobra podloga za monitor ili alat za herbarij, već nešto što je dobro i korisno imati pri ruci ili na stolu pri svakodnevnoj jezičnoj upotrebi. ■

Svi dosadašnji programi i sudionici navedeni su na internetskoj stranici:
<https://zdsds.si/sekcije-in-pokrajinska-drustva/sekcija-za-leksiko/>

Lingvazin preporučuje

Izdavač: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2023, xxxvi + 2500 str.

Opis i uzorak dostupni na:

<https://www.ff.unsa.ba/index.php/bs/projekti-centra-za-b-h-s-jezik/18335-sarajevski-korpus-sms-poruka-na-bosanskom-jeziku>

In memoriam: Prof. dr. Senahid Halilović (1958–2023)

Senahid Halilović

U Sarajevu je 24. 4. 2023. godine nakon kratkotrajne bolesti iznenada preminuo ugledni bosanskohercegovački lingvist Senahid Halilović, redovni profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu i član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

Rođen je u Tuholju kod Kladnja, gdje je završio osnovnu školu. Gimnaziju je završio u Kladnju 1975, Pedagošku akademiju u Tuzli 1977, a diplomirao je na Filološkom fakultetu u Beogradu 1980. godine. Na istom je fakultetu odbranio magistarski rad *Govor Muslimana Tuholja (okolina Kladnja)* 1985. godine a doktorsku disertaciju *Hercegovački govorni tipovi u međuriječju Neretve i Dubrovačke rijeke* 1990. godine. Tokom 1989. godine bio je na specijalizaciji na Univerzitetu “Humboldt” u Berlinu. Nakon kratkotrajnih radnih angažmana u Gimnaziji u Kladnju i na Radiju Brčko tokom 1981. i 1982. godine zaposlio se na Institutu za jezik u Sarajevu, gdje je radio od 1982. do 1994. godine u svojstvu asistenta, asistenta istraživača i naučnog saradnika. Potom je predavao na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, gdje je radio od 1994. do kraja života. Redovni profesor postao je 2003. godine. Najduže je predavao dijalektologiju i urbanu dijalektologiju, sociolingvistiku, normu, kulturu i pravopis.

Objavio je osam autorskih knjiga i pet knjiga u koautorstvu te više od sto naučnih i stručnih radova. Neke njegove knjige objavljene su u više izdanja. Većina su bile nacionalni bestseleri te ključni resursi za razvoj bosnistike od ranih 1990-ih.

U ovom tekstu naročito ću se osvrnuti na Halilovićev rad u oblasti dijalektologije, standardizacije bosanskoga jezika te njegov međunarodni lingvistički angažman.

Od početka karijere u lingvistici profesor Halilović zanimao se za istraživanje narodnih govora. O tome najbolje svjedoče njegov magistarski i doktorski rad (kasnije objavljeni kao knjige – *Govor Muslimana Tuholja (okolina Kladnja)* (*Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik VI*, Institut za jezik, Sarajevo, 1990, 249–358) i *Govorni tipovi u međuriječju Neretve i Rijeke dubrovačke* (*Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik VII*, Institut za jezik, Sarajevo, 1996) te mnogobrojni objavljeni radovi. Za vrijeme rada na Institutu za jezik u Sarajevu najviše se bavio istraživanjem bosanskohercegovačkih narodnih govora u okviru projekta *Bosanskohercegovački dijalekatski kompleks*. Preko deset godina bio je urednik *Bosanskohercegovačkog dijalektološkog zbornika* – uredio je tri broja *Zbornika*: knjige VIII i IX (2002. godine) i knjigu X (2012. godine). Halilovićev doprinos dijalektologiji u Bosni i Hercegovini ogleda se i u činjenici da je bio mentor pri izradi većeg broja magistarskih radova i doktorskih disertacija iz te oblasti.

Radovima o govoru Sarajeva u različitim vremenskim periodima profesor Halilović doprinio je razvoju urbane dijelektologije u Bosni i Hercegovini. Toj su temi posvećeni radovi “Podaci o našem jeziku u *Ljetopisu Mula Mustafe Bašeskije*” (*Književni jezik*, XX/3–4, Sarajevo, 1991, 189–197) i “Sarajevski govor do kraja XX stoljeća” (objavljen u knjizi *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik* (Slavistički komitet, Sarajevo, 2009), koju je Halilović objavio u koautorstvu s Ilijasom Tanovićem i Amelom Šehović.

Kao svojevrsna kruna Halilovićeva dijalektološkog rada objavljen je 2021. godine *Bosanskohercegovački lingvistički atlas I: Fonetika* (dostupan na: https://slavistickikomitet.ba/Bosanskohercegovački_lingvisticki_atlas.pdf), koji uz Halilovića potpisuje troje saradnika. U *Atlasu* su istaknute i priznate zasluge velikom broju saradnika koji su doprinijeli njegovoj izradi, od terenskih istraživača koji su popunili upitnike do saradnika koji su klasificirali i digitalizirali građu ili sudjelovali u tehničkoj pripremi knjige.

Halilovićeva posljednja knjiga o dijalektologiji *Bosanskohercegovački govori krajem XIX stoljeća* (Slavistički komitet, Sarajevo, 2023) objavljena je nakon autorove smrti.

Za savremenu lingvističku bosnistiku i bosanski jezik naročito je važno Halilovićevo djelovanje na polju standardizacije bosanskog jezika. Halilović je domaćoj i međunarodnoj javnosti najpoznatiji kao autor knjige *Pravopis bosanskoga jezika* (KDB Preporod, Sarajevo, 1996). Nju je slijedio *Pravopis bosanskoga jezika: Priručnik za škole* (Dom štampe, Sarajevo, 1999), objavljen u više izdanja. Taj je priručnik objavljen i u Novom Pazaru (Srbija) u izdanju Centra za bošnjačke studije 2005. godine. Drugo, značajno izmijenjeno izdanje *Pravopisa bosanskoga jezika* objavljeno je 2017. godine u izdanju Slavističkog komiteta u Sarajevu, a *Školski pravopis bosanskoga jezika*, zasnovan na njemu, kod istog izdavača 2019. godine.

U koautorstvu s Dževadom Jahićem i Ismailom Palićem Halilović je 2000. godine objavio *Gramatiku bosanskoga jezika* (Dom štampe, Zenica), koja je veoma doprinijela stabilizaciji norme bosanskog jezika i njegovoj međunarodnoj vidljivosti.

Ovom prilikom vrijedi spomenuti i Halilovićev leksikografski rad. Uz Ismaila Palića i Amelu Šehović Halilović je autor *Rječnika bosanskoga jezika* (Filozofski fakultet, Sarajevo, 2010), a s Amrom Halilović priredio je *Bosansko-slovenski rječnik – Bosansko-slovenski slovar* (Slavistički komitet, Sarajevo; Kulturno-izobraževalni zavod Averroes, Ljubljana, 2014). U izdanju Slavističkog komiteta u Sarajevu objavio je *Školski rječnik bosanskoga jezika* 2018. godine.

Većina navedenih knjiga profesora Halilovića imale su međunarodnu recepciju i bile su značajne za promoviranje bosanskog jezika u inozemstvu. Profesor Halilović sudjelovao je na više međunarodnih lingvističkih skupova i u raznim je prigodama držao predavanja u više slavističkih centara u inozemstvu (Austrija, Bjelorusija, Češka, Hrvatska, Makedonija, Norveška, Njemačka, Poljska, Rusija, SAD, Slovačka, Slovenija, Švedska). Bio je član redakcije *Općeslavenskog lingvističkog atlasa* Međunarodnog slavističkog komiteta (Moskva) i član redakcije časopisa *Socjolingwistyka* (Krakov).

Halilovićev najznačajniji organizacijski doprinos vidljivosti i prepoznatosti bosanskog jezika u međunarodnoj lingvistici bilo je osnivanje Slavističkog komiteta Bosne i Hercegovine 2008. godine i njegovo uključenje u Međunarodni slavistički komitet iste godine. Profesor Halilović bio je predsjednik Slavističkog komiteta BiH od osnivanja do 2021. godine. U tom periodu Komitet je dva puta bio organizator Bosanskohercegovačkog slavističkog kongresa (2011. i 2015. godine).

Tokom 2006. i 2007. godine profesor Halilović vodio je Microsoftov projekt prevođenja kompjuterske terminologije s engleskog na bosanski jezik. Bio je i na čelu međunarodnog tima stručnjaka koji su 2013. godine objavili prvi cjelovit prijevod *Biblije* na bosanski jezik.

U više izdanja objavljena je Halilovićeva knjiga *Gnijezdo lijepih riječi: Pravilno – nepravilno u bosanskom jeziku* (Libris, Sarajevo), prvi put objavljena 1997. godine. Knjiga je posvećena podizanju svijesti o značaju jezičke kulture i namijenjena je prvenstveno djeci.

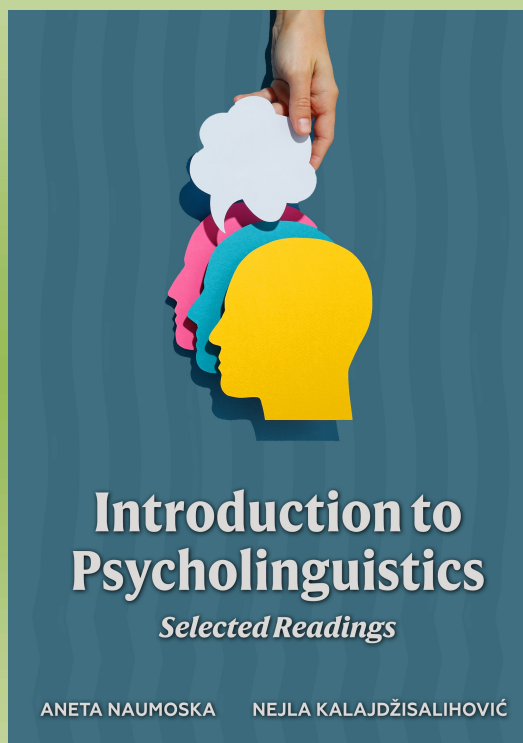
Saradnici će profesora Halilovića pamtiiti kao vrsna organizatora i lidera, zanimljiva i poučna sagovornika te nesebična savjetnika i mentora. Smrću Senahida Halilovića bosanskohercegovačka lingvistička zajednica izgubila je vrijedna člana, ali njegova djela zauvijek će ostati ugrađena u temelje moderne bosnistike. ■

Lingvazin preporučuje

Izdavač: Slavistički komitet, Sarajevo, 2023, 232 str.

Lingvazin preporučuje

Izdavač: A. Naumoska, Skoplje, 2023, 247 str.

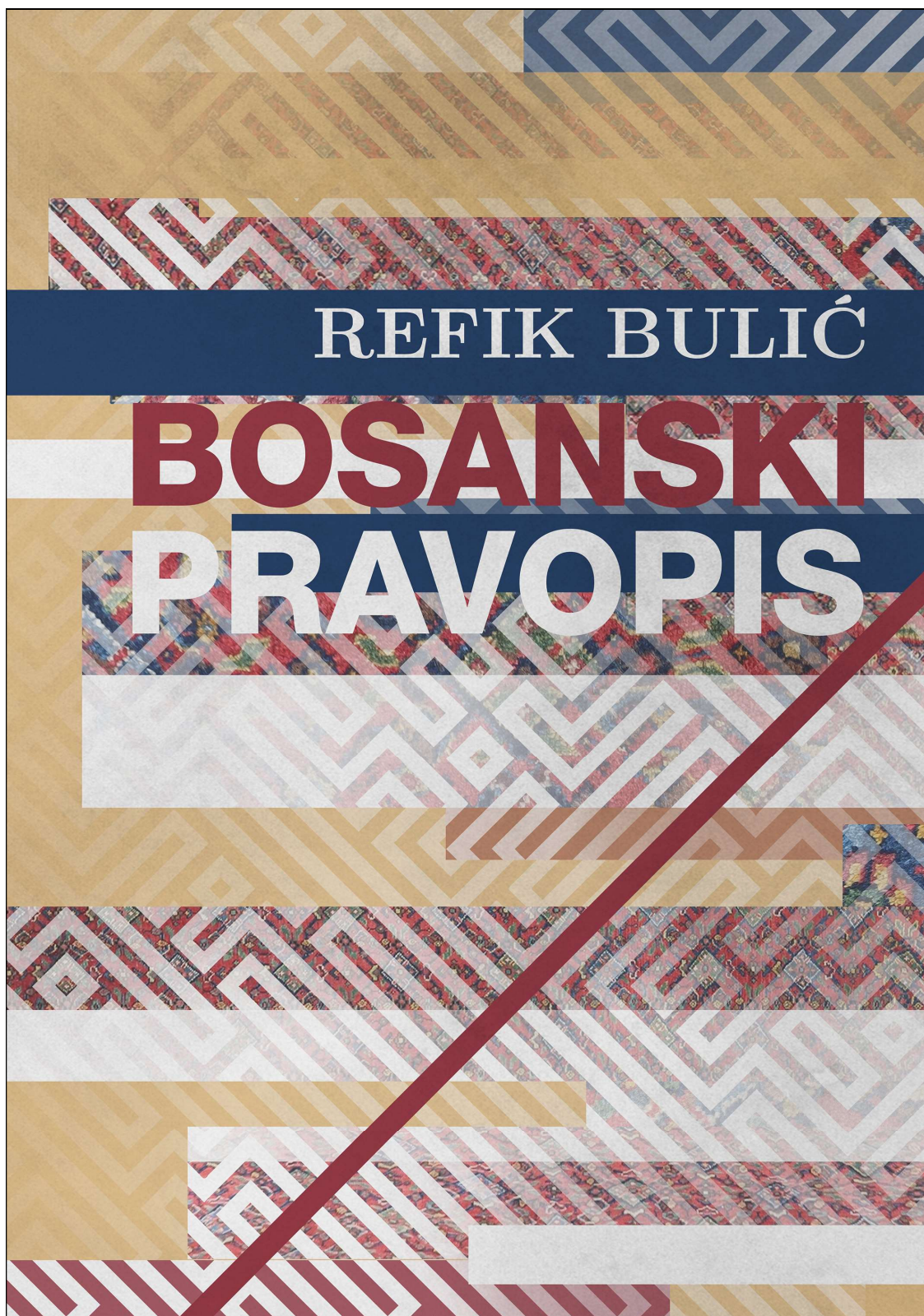
HALID BULIĆ

NA MARGINAMA
LEKSIKOGRFIJE
I GRAMATIKE

Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli
2024.

Uskoro u izdanju Instituta za bosanski jezik i književnost u Tuzli

Nova knjiga

Izdavač: Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli
Tuzla, 2022, 1144 str.

Više informacija o knjizi pronađite na FB stranici

[Bosanski pravopis Refika Bulića](#)

